

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Pärandtehnoloogia (rahvuslik tekstiil)

Vaike Niklus

**PÕLTSAMAA ABIELUNAISE ERI AJASTUTE RAHVARÕIVASTES
NUKUD PÕLTSAMAA MUUSEUMILE**

Lõputöö

Juhendaja: Inna Raud, MA, rahvarõiva nooremlektor

Konsultant: Tiina Jürgen, Viljandi muuseumi etnograafiakogu kuraator

Viljandi 2024

RESÜMEE

Põltsamaa abielunaise eri ajastute rahvarõivastes nukud Põltsamaa muuseumile

Lõputöö eesmärgiks oli näidata Põltsamaa rahvarõivaste mitmekesisust, uurida ja kirjeldada Põltsamaa naise rahvarõivakostüüme ajastute (18. saj. lõpp, 19. saj. I ja II pool) lõikes, teha esemete ja mustrite kirjeldavad joonised ning nende proportsionaalsed vähendused. Originaalilähedaselt vähendatud suuruses rahvarõivaid valmistades oli oluline jõuda visuaalselt sarnaste esemeteni. Lõputöös on tõstatatud probleem, et Põltsamaal puudub kohalikke rahvarõivaid tutvustav info. Praktilises osas valmistasin Põltsamaa kihelkonna abielunaise riietuses kolm nukku erineva ajastu rõivastes. Nukud pakun väljapanekuks Põltsamaa Muuseumile, et pakuda võimalust tutvustada ja aidata kaasa Põltsamaa rahvarõivaste säilitamisele ning väärtustamisele.

Märksõnad: rahvarõivakostüüm, Põltsamaa, nukk, ajastu

ABSTRACT

Dolls in folk clothes of a married woman of Põltsamaa in different time periods for the Põltsamaa museum

The aim of the thesis was to show the diversity of Põltsamaa's folk costumes, to study and describe the folk costumes worn by women of Põltsamaa in different time periods (end of the 18th century, first and second half of the 19th century) and to make descriptive drawings of objects and patterns and their proportional reductions.

It was important to achieve visually similar items to original folk clothes, when making folk clothes in a reduced size. The thesis raised the problem that there is lack of information about local folk clothes in Põltsamaa. In the practical part, three dolls were made in the clothes of a married woman from different time periods. All the clothes were worn in Põltsamaa parish. Dolls are offered for display at the Põltsamaa Museum in order to offer an opportunity to introduce and contribute to the preservation and appreciation of Põltsamaa's folk costumes.

Keywords: folk costume, Põltsamaa, doll, time period

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Põltsamaa abielunaise eri ajastute rahvarõivakomplektide koostamine.....	7
1.1. Rahvarõivaste valmistamises ja kandmises ajas toimunud muutused.....	8
1.2. Kolme ajastu komplektide koostamine.....	12
1.2.1. 18. sajandi lõpp	12
1.2.2. 19. sajandi I pool.....	14
1.2.3. 19. sajandi II pool	15
2. Lõigete ja mustrite proportsionaalne vähendamine	16
2.1. Lõiked.....	16
2.2. Mustrid.....	17
2.2.1. Särgid.....	17
2.2.2. Kirivööd.....	20
2.2.3. Seelikud.....	21
2.2.4. Põlled, tanud.....	23
2.2.5. Sukad, säärepaelad.....	24
3. Põltsamaa rahvarõivastes nukkude teostamine.....	27
Kokkuvõte.....	30
Kasutatud allikad.....	32
Lisa 1. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 18. sajandi lõpp.....	34
Lisa 2. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 19. sajandi I pool.....	40
Lisa 3. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 19. sajandi II pool.....	47
Lisa 4. Lõiked	53

Sissejuhatus

Keset Eestit asub Põltsamaa (varem Oberpahlen), mis oli Mõhu muinaskihelkonna aladele moodustatud Põltsamaa kihelkonna keskuseks läbi aegade (Tänav, *s.a.*). Mina sündisin küll Võrumaal, aga juba lapsena kolisin perega Põltsamaa lähedale ja nüüdseks olen oma juured tugevalt sinna kinnitanud. Rahvarõivad paelusid mind oma värvikirevusega juba lapseas ja mäletan, et soovisin kollase seelikuga komplekti endalegi. Unistustel on ikka kombeks varem või hiljem täituda, nii jõudsingi lõpuks rahvarõivakooli ja valmistasin endale ja kaasale, nüüd siis ikkagi oma elukohajärgsed, Põltsamaa kihelkonna rahvarõivakomplektid. Teekond viis mind edasi Viljandi Kultuuriakadeemiasse rahvuslikku tekstiili õppima kindla sooviga üheks spetsialiseerumise suunaks valida rahvarõivaste valmistaja. Justkui boonuseks pakuti meile valikainena Mulgi Elamuskeskusele komplekteerida ja valmistada nukk Mulgimaa rahvarõivastega. Nukkudele riiete valmistamine oli juba lapsena üks minu meelistegevusi ja see lapse-meelsus ei ole kadunud. Veidi rohkem kui kaks aastat tagasi ilmusid Põltsamaa valla teadete-tahvlitele kogumiskampaania kuulutused, et Põltsamaa Muuseum soovib kogusid täiendada ja luua Põltsamaa kihelkonna rõivapärandit tutvustava väljapaneku. Kogumiskampaania raames oodati annetusi ja pakkumisi terviklikele rõivakomplektidele, üksikutele riideesemetele, teemaatilistele ehetele ja aksessuaaridele, lugudele ja fotodele (Põltsamaa Loss).

Eelnevalt kirjeldatud killukeste kogum (minu elukoht, huvi rahvariiete vastu, rahvarõivakool, Põltsamaa muuseumi rahvarõivaotsingud, rahvariietes nuku valmistamine) ajendas mind valima lõputöoks rahvarõivaste teema. Põltsamaa kihelkonna rahvarõivakomplektide kirjeldusi on avaldatud järgnevates väljaannetes: A. Voolmaa koostatud rahvarõivaste valmistamise juhend „Põltsamaa naine“ (1996), H. Kurrik „Eesti rahvarõivad“ (1938), Viljandi Muuseumi aastaraamatus T. Jürgeni artikkel „Põltsamaa rahvarõivad“ (2008) ja T. Kull „Rahvarõivaid Vooremaa veerelt“ (2014). Voolmaa koostatud rahvarõivaste valmistamise juhendis on kirjeldatud 19. sajandi keskpaiga naiseülikonda esemete kaupa toetudes valikule ERMi kogudest. Tahvlitel olevaid juhiseid ja mustreid on osaliselt võimalik kasutada, kuid mõned mustrid on esemete valmistamise eeskujuks võtta liiga üldised ning vöö- ja seeliktriibustiku värvitoonid ei ole loomutruud. H. Kurriku raamatus on kirjeldatud koos mõõtude, värvitahvlite ja mustrijoonistega ühte võimalikku Põltsamaa naiseülikonda. T. Kulli raamatus on kirjeldatud Põltsamaa komplekte kahes osas, 18. ja 19. sajandi rõivad, aluseks on võetud Tartu rahvarõivakoolis valmistatud kostüümid. T. Jürgeni uurimus on kõige põhjalikum. See algab Põltsamaa kihelkonna üldise taustainfoga, millele järgneb rahvarõivaste kirjeldamine esemete kaupa. Lisaks võib välja tuua Torontos välja antud ajakirjas Triinu (ilmumisaeg 1955-1995) ilmunud

artikli „Põltsamaa naiseülikond XVIII sajandist- Viljandimaa“, kus on kirjeldatud ühte komplekti koos mustritega (Runge *s.a.*). Artikli koopia leidsin Põltsamaa raamatukogust laenutatud A. Voolmaa koostatud rahvarõivaste valmistamise juhendi „Põltsamaa naine“ (1996) kaustast. Uurides Viljandi Kultuuriakadeemia raamatukogust selle artikli päritolu kohta, siis neil selle pealkirjaga artiklit kogudes ei ole. Raamatukoguhoidja leidis Runge kirjutatud artikleid teiste piirkondade kohta, mis on aluseks arvata artikli päritolu. Digiteeritud seda ajakirja ka ei ole. Üldiseid kirjeldusi Põhja-Viljandimaa piirkonna esemete kohta leiab raamatust „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult (Moora 1957, lk 22-26, 31-41). Informatsiooni üksikute esemete kohta võib leida ka järgmistest trükistest: „Eesti tikand 2“ ühe särgi värvli- ja õlalapikiri (Tammis ja Lutsepp 2011, lk 12, 16); „Eesti kirivööd“ kahe kirivöö kirjeldused ja mustrid (Rand 2013, lk 232-233); „Eesti silmuskudumine 3. Labakindad“ on kolme lühikese randmega ja kahe pikema randmega Põltsamaa kirikinnaste mustrid ning kudumisjuhendid, Põhja-Viljandimaa kirikinnaste kirjeldus (Jõeste 2021, lk 110-111, 127-129, 315-316).

Probleem, mida näen, on seotud Põltsamaa kihelkonna rahvarõivaste säilitamise, tutvustamise ja väärtustamisega Põltsamaal. Ainus võimalus tutvuda kohalike rahvariitete ongi eelmainitud väljaanded. Piirkonnas puudub kohalike rahvarõivaid tutvustav info, väljapanekud, stendid, rahvarõivaesemed vms. Probleemi lahendamiseks uurin Põltsamaa kihelkonna rahvarõivaid jälgides ajaperspektiivi. Keskendun oma lõputöös abielunaise komplektidele ning uurin, kuidas üksikuid esemeid omavahel sobitada. Praktilises osas valmistan Põltsamaa kihelkonna abielunaise riietuses kolm nukku erineva ajastu (18. sajandi lõpp, 19. sajandi esimene ja teine pool) rõivastes. Nukke Põltsamaa Muuseumile andes saan pakkuda võimalust ajastust lähtuvalt rahvarõivaid tutvustada ja aidata kaasa Põltsamaa rahvarõivaste säilitamisele ja väärtustamisele.

Lõputöö eesmärk on uurida ja kirjeldada Põltsamaa naise rahvarõivakostüüme ajastute lõikes, teha esemete ja mustrite kirjeldavad joonised ning nende proportsionaalsed vähendused vastavalt nukude mõõdule ning valmistada kolmele nukule eri ajastust eeskujuks võetud esemetele võimalikult sarnased rahvarõivakomplektid.

Lõputöö raames otsin vastused järgmistele küsimustele:

- 1) Millised on Põltsamaa kihelkonna abielunaise rahvariitete ajas toimunud muutused?
- 2) Mille alusel koostada rahvarõivakomplekte?
- 3) Kuidas proportsionaalselt vähendada mustreid, et visuaal jääks originaaliga võimalikult sarnane?
- 4) Kui palju ja milliseid järeleandmisi mustrite ja lõigete vähendamisel teha, et töö oleks teostatav nukule?

5) Kui palju aega kulub nuku rahvarõivakomplekti osade valmistamisele?

Töö koosneb sissejuhatusest, kolmest peatükist, kokkuvõttest ja lisadest. Esimeses osas annan kirjalikele allikatele tuginedes põgusa ülevaate Põltsamaa abielunaise rahvarõivastest, ajas toimunud muutustest ning koostan kolm erineva ajastu komplekti, mille eeskujul valmistada nukkudele rahvarõivakomplektid. Teises osas kirjeldan rõivaesemete lõigete ja mustrite proportsionaalset vähendamisprotsesse. Lõputöö kolmandas osas kirjeldan rahvarõivastes nukkude valmimise protsessi. Kokkuvõttes analüüsin ülevaatlikult toimunud protsessi ja arutlen selle üle, millise tulemuseni ja seisukohtadeni jõudsin. Toon välja eesmärgi saavutamise või mittesaavutamise ning selle põhjused ja järelused. Lisas esitlen rahvarõivakomplektide koostamisel ja proportsionaalsete vähendamiste käigus kogunenud materjali ja fotosid valminud nukkudest eest- ja tagantvaates. Lõputöös esitletud joonised on töö autori omad, kui ei ole juurde märgitud teisiti.

1. Põltsamaa abielunaise eri ajastute rahvarõivakomplektide koostamine

Põhja-Tartumaa ja Põhja- Viljandimaa moodustasid oma rahvariitusest arvatavalt kuni 18. sajandini siirdeala ja kuulusid Põhja-Eesti rahvarõivarühma, kuid mitmed levinud uued nähtused lähendasid seda lõunarühmale (Moora, 1957, lk 31). 19. sajandi administratiivse jaotuse järgi kuuluvad Põltsamaal kantud riided Lõuna-Eesti rahvarõivarühma (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 78). Muistne Põltsamaa kihelkond asus Viljandimaa kirdeosas ja kuulus uuendustele ja moe mõjutustele vastuvõtlikusse Põhja-Viljandimaa rühma. Hea lähtematerjal Põltsamaa talurahva 18. ja 19. sajandil kantud rõivaste uurijaile on mitmed joonistused, maalid ja trüki- sed. Üks enim infot andev joonistus Eesti rõivastest Põltsamaa ümbrusest on Lilienfeldi ja hiljem tema tööd kopeerinud Brotze joonistus (vt joonis 1). Sellel kujutatakse nii pidulikke kui argirõivaid. (Jürgen, 2008) Põltsamaa abielunaise komplekti kuulusid särk, seelik, kirivöö, põll, peakate, õlakate, pikk-kuub, sukad, 19. sajandi algusest ka kampsun. Kaelaehena kanti helmeid, rinnaehtena vitssõlgi ja preese, jalanõudena pastlaid või kingi. (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 78-86)

Joonis 1. C. M. v. Lilienfeld / J. Chr. Brotze akvarell Eesti rõivad Põltsamaa ümbrusest 1777

1.1. Rahvarõivaste valmistamises ja kandmises ajas toimunud muutused

Kuna kaupu ja inimesi veeti paarsada aastat tagasi veel purjekate ja hobustega, ajalehed olid lausa haruldus, siis rõivastuspilt oli tunduvalt mitmekesisem ja omapärasem kui nüüdses ühiskonnas. Enda kasvatatud vill ja lina, ise kedratud, kootud ja taimedega värvitud riie, põlvest põlve päritud õmblemise ja ilustamise võtted iseloomustasid rõivaid. Talupojad moodustasid suurima osa rahvast, mispärast tänini viimaste rõivastust nimetame rahvarõivaks. Rahvarõiva kujunemisel etendab suurt osa rahva maitse, ilumeel ja loomisvõime. Teinekord võib tegemist olla eriti väljapaistva loomisvõimelise isikuga, kes tõi rõivastisse isikupäraseid jooni ja uusi moesuundi. (Kurrik, 1938, lk 14-16) Uusi elemente ja muutusi rahvarõivastele tõi ka suhtlus naabritega. 18. sajandi teises pooles kasvas kaubatootmine ja raharinglus, mis avaldas mõju ka eesti rahva rõivastusele, kuhu järjest sagedamini ilmuvad ostetud materjalid: siidpaelad, karrad jms. (Moora, 1957, lk 7, 21)

Särk. Põltsamaa pidulikud naistesärgid olid valmistatud valgest labasekoelisest lina-sest riidest, alaosa võis olla takusemast materjalist ja vajadusel laiuse andmiseks volditud (Jürgen, 2008). 18. sajandi komplektiga sobib kanda kahte tüüpi särki, vanem neist on Lõuna-Viljandimaalt pärit ilma krae ja kätiseotsteta särgitüüp, kus kaelaava on lõigatud piki keskjoont ja kaeluse serv on kaunistatud pilutikandiga. Teine, T-kujuliselt lõigatud kaelaavaga särgil puudus krae, selle asemel oli kurrutatud kaelusekaar kanditud. (Kull, 2014, lk 20) Vanematel särkidel võis olla ka kitsas valge tikandiga püstkrae, ääres tagid (Runge, *s.a.*). 19. sajandil hakati kandma Põhja-Viljandimaale omast särgitüüpi, millele oli iseloomulik lai mahapööratav põimpilutikandiga kaunistatud krae (12–17 cm). Hilisematel särkidel õmmeldi krae serva lisaks sakiline pael. T-kujulise kaelaavaga särkidel, nii vanematel kui uuematel, olid kaenlalapid, õlalapid, õlalapi laiuselt kurrutatud või volditud pikad värvli külge kurrutatud varrukad, mille otsas valge tikandiga värvlid. Õlalappe ja varrukavärvleid kaunistati peene ja rikkaliku valge madalpistetikandiga, varrukavärvlite ääres olid tihti tagid ja sõltused. (Jürgen, 2008, lk 8-9)

Seelik. Vanimad ühevärvilised kitsamad vaipseelikud asendusid järkjärgult kaharate voltidesse seatud pikitriibuliste seelikutega, üleminekul linnamoele ka ruudulised (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 80-81). Joonisel 1 (vt lk 7) on näha muuhulgas ka seelik, mis on alt kaunistatud helmetikandiga. Taolise seeliku kohta öeldi helmetariga, kudrustükiga seelik (Kull, 2014, lk 16). Põltsamaa pastori ja kodu-uurija Hupeli andmeil kuulus naiste pidulikku ülikonda ümbrikseelik punasest riidest alasega, mida kaunistas taimemustris helmetikand

(Moora, 1956, lk 23). 18. sajandi algul hakkasid Põhja- Viljandimaal levima ka värvli külge tihedatesse voltidesse sätitud ühevärvilised kaharad seelikud, sajandi keskpaigast juba ka triibulised. Laiemalt levisid pikitriibulised seelikud siiski alles 19. sajandi esimesel veerandil ja muutusid Põltsamaa kihelkonnas täiesti üldiseks. (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 81) Ühevärviline tariga ümbrikseelik jääb kasutusse veel ainult erandkorras pulmatseremoonial (Moora, 1956, lk 26). Pikitriibulised seelikud on kootud enamasti valge linase lõime ja värvilise villase koega koeripspindsed, mis tähendab, et kude katab lõime täielikult (Voolma, 1996, lk 4). 19. sajand toob suuri muutusi rõivastisse, uuendusest ei pääse ka naiste seelik. Pikitriibuline seelik jätkab küll oma võidukäiku, aga tema kõrvale tungib ka ruuduline seelik. (Kurrik, 1938, lk 18) Põikitriibulised ja ruudulised (runnulisel) seelikud levisid nooremate naiste hulgas alates 19. sajandi keskpaigast, domineerivaks oli punane värv (Jürgen, 2008, lk 11). Kui põikitriibulised seelikud ei saanud Lõuna-Eestis üldiseks, siis ruudulised seelikud juurdusid tugevalt (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 81-82).

Põll. Abielunaisele oli iseloomulik valgest linasest riidest pilutikandiga kaunistatud põll. Juba 18. sajandil ja 19. sajandi alguses pidasid Põhja-Viljandimaa jõukamad naised lugu ka värvilistest ostetud materjalist põlledest. (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 82) Samas helmetariga seeliku juurde on väidetavalt kantud rohelist kardpaelte ning muude ilustustega põlle (Kull, 2014, lk 24). Vanemad pidulikud põlled valmistati valget värvi linasest riidest, mille alumist serva kaunistas põimpilu- või sõlmpilurida ja alläärt pilupalistus. Põltsamaa põlled olid alt väga laiad, ülevalt kinnitatud tihedasti volti. Põltsamaa põlled pikkus olla lausa rahvalaulu sisse pandud, et kui pikad, laiad ja kirevad need on (Jürgen, 2008, lk 11-12).

Peakate. Suurim ajas muutumine Põltsamaa riietuses on toimunud peakatetes. Põltsamaa kihelkonnas leidub üksikuid teateid väikeste põhjaeestilike lilltanude kandmise kohta. Põltsamaalt on kogutud Eesti Rahva Muuseumisse mõned lilltanud, mis ilmselt kuuluvad vanemasse perioodi. Põltsamaa kuulus sellesse piirkonda, kus 18. sajandi lõpus oli jõukamatel abielunaistel kasutusel lillkirjas tikandiga linuk ehk sabaga tanu (Voolma, 1996, lk 10). Põhja-Eesti tüüpi peakate oli ka kaunistatud neile omase lillkirjaga (Moora, 1957, lk. 41). Sabaga pealina juurde kuulus pead ümbritsev kardvõru. Põhja-Viljandimaa tüüpiliseks peakatteks oli 18. ja 19. sajandil siiski valgest labasekoelisest linasest riidest sopiga püsttanu. See valmistati ristkülikukujulisest riidetükist, kõrgus varieerus 26-36 sentimeetrini, esiäärde õmmeldi niplis- või võrkpits. Tanu teine pool tärgeldati, et see torumoodi peas seisaks, kuklapalvistuse keskohta kinnitati lehviks seotud siidpael. (Jürgen, 2008, lk 16-18) Tähelepanu väärib voodri osa

ehk kaltus, mis lõigati ühes tükis tanuriidega, pöörati sisse ja kinnitati tanuriide külge pilupalistusega. Selliselt on valmistatud nii vanemad linased kui ka uuemad puuvillased poeriidest tanud. (Kurrik, 1938, lk 143)

Vöö. Põltsamaal kanti piki vööd jooksvatest värvilistest villastest lõngadest ja katmata jäänud linasest põhjast mustriga kirivöösid. Põhja-Viljandimaa vööd on teiste paikkondade vöödega võrreldes laiemad, keskmiselt 5-9 cm. Võrreldes mujal kantavate vöödega, arenes Põltsamaa vööde äärkiri iseseisvaks kirjaks, mis võis olla sama lai kui mõne teises kihelkonna vöö. Põltsamaa vööde kirjades domineeris punane värv, vanematel vöödel oli pruunikas puupunase toon, hilisematel sünteetiliste värvide erkpunane. (Jürgen, 2008, lk 13) Uuemal ajal Põltsamaa vöökiri taandarenes ja kogu vööpind kattus pinnaornamendiga (Kurrik, 1938, lk 143). Võrreldes MuI Si kogudes olevaid Põltsamaa kirivööid (daatumiga on neid üle 30), siis äärekirja kadumisega ei muutunud vööd kitsamaks, erineva laiusega vööid on nii sajandi algusest kui teisest poolest.

Sukad. Täpset aega, millal Eestis hakati kootud sukki kandma, ei ole teada. Hupeli kirjelduses kandsid Põhja-Viljandimaa lähedal Järvamaal 18. sajandi teisel poolel juba kõik kootud sukki (Pink, 2018, lk 10). Lõuna-Eestis kanti sagedasti valgeid villaseid vikkelsukki, Põhja-Viljandimaal esines sissekootud kirjadega roositud sukki (Moora, 1957, lk 40). Pitsiliste ja vikkelsukkade puhul kasutati mitmes paigas sarnaseid koekirju ja raske on välja tuua piirkondade erinevusi. 19. sajandil levinud kudumisvõte ehk roosimine levis vähestes kohtades, üks oli neist Põltsamaa. (Pink, 2018, lk 96, 132, 244) Roositud sukad kooti valged villased, mille külgedele tehti imiteerides madalpistet värviliste motiivide read. Sukkade kinnitamiseks palmitseti kalasabatehnikas värvilistest villastest lõngadest **säärepaelad**, mis seoti põlve alt ümber suka. (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 60, 90) Põltsamaa naised kandsid juba 17. ja 18. sajandil **pidujalanõudeks** musti madalakontsalisi kingi, samuti peeti pidulikuks kollasest parknahast pastlaid (Jürgen, 2008, lk 22). Joonisel 2 (vt lk 11) G. F. Schlateri litol Eva Põltsamaalt on näha musti madalakontsalisi kingi.

Kampsun. 19. sajand toob muudatusi, kus tarvitusele tulevad naistel lühikesed villased kampsunid. Senini olid ainuvalitsejad põlvini või maani ulatuvad pikk-kuued. (Kurrik, 1938, lk 18) Põhja-Viljandimaa potisinist värvi seesidega kampsuni kaelaavaus ei olnud väga sügav, esines nii pidev- kui rühmseesilisi kampsuneid, iseloomulikud olid õlal puhvi kroogitud varrukad (Kaarma & Voolmaa, 2015, lk 83). Kampsunid valmistati eelkõige poti- või tumesinisest villasest kangast, suvel kandmiseks ka heledast linasest riidest. Varasemate kampsunite seesiriba oli laiem kui hilisematel. Kampsunite kõrval kandsid sajandi teisel poolel nooremad naised ka **liistikut**, kuid eriti iseloomulikud need Põhja-Viljandimaale ei olnud.

1937. aastal olla kohaliku valla kooliõpetaja Alma Avilo ERM-i küsimustele rõivaste kohta vastanud, et jumalakartlikud inimesed kandsid valget, ilmalikud sinist kampsunit. (Jürgen, 2008, lk 20-21)

Joonis 2. *G. F. Schlateri lito Eva Põltsamaalt, ERM EJ 79:5*

Pikk-kuub. Suure ülerõivana kantud pikk-kuub oli Põhja-Viljandimaal sarnaselt Põhja-Eestiga voltidesse korraldatud händadega (Moora, 1957, lk 35). Pidulikuimaks ülerõivaks peetud kuub oli lambapruunist või mustast toimest täisvillasest riidest ja ulatus poolde säärede. Seljal vöökohalt alanud händadel on kummaski voldikimbus kolm volti, hõlmad kinnitasid naised haakidega. Uhkematel suust kitsenevatel varrukatel võis olla käelabal värvilisest kangast pikendus – upslaed (vt joonis 2) (Jürgen, 2008, lk 19-20)

Õlakate. Põltsamaa abielunaise pidulikuks õlakatteks oli 18. sajandil ja 19. sajandi esimesel poolel musta või tumepruuni värvi sõba. H. Kamdroni joonisel (vt joonis 3, lk 12) „Põltsamaa naine 18. saj lõpul“ on näha sõba, mille otsad on rikkalike kaunistustega. Sarnast sõba võime märgata ka joonisel 1 (vt lk 7), kus Põltsamaa naisterahval on kätel kokku pandud suurte tuttidega sõba. 19. sajandi keskpaigaks said populaarseks

ruudukujulised narmastega suurrätid, mis sajandi teises pooles tõrjusid välja vanad traditsioonilised õlakatted. Ruudulised õlakatted ei olnud nii pidulikud kui ühevärvilised sõbad. (Jürgen, 2008, lk 14-16).

Ehted. Arvatavalt valmistati Põltsamaal ohtralt talurahvaehteid. Hupel märkas juba 18. sajandi lõpul kohalike naiste armastust ehete vastu. Juba noores eas hakkasid naised kandma ühe või kahe reana tihedasti kaela ümbritsevaid peamiselt valget ja sinist värvi kurguhelmeid. Särgi kinnitamiseks kasutati väikest vitssõlge või lihtsat preesi. Piduliku riietuse juurde lisati pikem helmekee või hõbekett, millel võis olla ka üks või kolm kannaga raha, rinnale kinnitati suur hõbedast kuhiksõlg või prees. Põltsamaale olid iseloomulikud suured lame-dad hõbedast valmistatud preesid. (Jürgen, 2008, lk 23)

1.2. Kolme ajastu komplektide koostamine

Joonis 3. *H. Kamdroni joonis Põltsamaa naine, 18 saj. lõpp, ERM Fk 1082:8*

Erinevate ajastute komplekte kokku pan-
nes otsisin esmalt MuISis Põltsamaa
esemeid ja püüdsin jääda soovitava-
le ajavahemikule võimalikult lähedale, et
üksikosad kuuluks samasse ajajärku. Va-
likute tegemisel võtsin eeskujuks ka eri-
nevad joonistused, trükised jm väljaan-
ded. Põltsamaa kihelkonnal oli ühine
piir Pilistvere, Kolga-Jaani, Kursi,
Laiuse, Peetri ja Koeru kihelkonnaga
(Jürgen 2008). Kui ma sobivat eset Põlt-
samaalt ei leidnud, siis otsisin vasteid
kõrval kihelkondadest. Minu valikud
langesid Pilistvere ja Kolga-Jaani
suunda, kuna need tunduvad esemete
sarnasemad ja on asukohalt lähimad
Põltsamaa keskusele. Komplektide
koostamisel püüdsin neid kokku panna
nii, et rahvarõiva maailma mitmekesis-
tada ja pakkuda üldlevinud triibuseeliku

ja sinise kampsuniga Põltsamaa komplekti kõrvale teisi võimalikke versioone. Üksikuid ese-
meid, mida kõrvalolevatest kihelkondadest ei leidnud, on valikus ka mujalt Eestist. Kõiki tao-
lisi valikuid on põhjendatud. Valitud esemete tabelid fotode, eseme numbrite ja allikatega on
lisas (*vt lisa 1-3*).

1.2.1. 18. sajandi lõpp

Komplekteerimisel on lähtunud enamasti kirjalikest allikatest ja lisaks on eeskujuna kasutatud
18. sajandist pärit akvarelle, kus on näha Põltsamaa naise rõivaid (*vt* joonised 1, 3, 4). Komp-
lekti koostamisel püüdsin leida esemed, mille dateeringud jäävad 18. saj lõppu või 19. sajandi

Joonis 4. Akvarell Põltsamaa naisest
Rootsi Rahvusmuuseumis (Allikas: Kull
2014, lk17)

algusesse. Joonistelt võib märgata särgil laiade kraede puudumist, muud detailid ei ole loetavad. Kirjalike allikate põhjal otsustasin särgiks võtta ilma kraeta ja lihtvarrukatega särgi. Kuna Põltsamaalt sellist vanematüübilist särki muuseumidesse kogutud ei ole, siis valisin Halliste särgi ERM A 5049 (muuseumisse kogutud 1912). Sama lugu on ka vaipseelikuga. Ainus must vaipseelik on muuseumisse kogutud Hallistest (kogumisaasta 1911). Valitud särk ja vaipseelik sobivad eeskujuesemeteks, sest Hallistes rõivamood 19. sajandi jooksul eriti ei muutunud. Joonistelt 1, 3 ja 4 on näha seeliku allservas mustrilist osa – helmetari. Teadaolevalt pole ühtegi taolist originaalseelikut tervikuna säilinud, kuid ajakirjas Triinu on üles tähendatud joonisel 2 aimatav muster (vt joonis 25, lk 21). Tervikpildi visualiseerimise eesmär-

gil on esemelise eeskujuna komplekti tabelisse kantud Muhust pärit helmetari ERM 7882 (dateering 1790). Esemelise legendis on kirjas, et see on pruudipõlle alane. Helmetariga seelikule sobivaid rohelistest riidest ostupaeltega kaunistatud põllesid on säilinud Kihnust ja Muhust. Valisin komplekti juurde Muhu põlle ERM A 681:114, kuna sellel on kirjelduses oletatav dateering 1800. Peakatetest kanti 18. sajandi lõpul Põltsamaal Põhja-Eestis levinud linukat ehk sabaga tanu, näideteks ERM 14038/ab ja ERM 19308. Sobivas ajastus on valida ka põhjaeestilike lilltanude nelja variandi vahel: ERM 19319, ERM A 509:4279 (pakutud nii Pilistvere kui Põltsamaa tanuks), ERM A 91:21, ERM 19321. Tanu ERM A 91:21 tundub värvide ja mustrite poolest teistest väga erinev ja pigem ei kuulu Põltsamaale. Peakatte valik tuli teha kas lilltanu või linuka vahel. Kuna sabaga tanu on Põltsamaal 18. sajandi komplektide juurde tänapäeval tehtud, siis otsustasin mitmekesisuse tõstmise eesmärgil valida lilltanu ERM 19319. Tanu kirjelduses puudub küll dateering, kuid võrreldes seda Pilistvere tanuga aastast 1793, on kardpits ja üldine tanu välimus sarnane, mille järgi võib arvata, et see jääb sobivasse ajastusse. Kirivööd on Põltsamaalt säilinud rikkalikult, kuid nende dateering jääb peamiselt ajavahemikku 1840-1880. Kõige sobivam dateeringu järgi on Põltsamaa kirivöö ERM A 509:1406 (datee-

ring 1803) ning lisaks on vöö koloriit ajastule sobivalt taimevärviline. 18. sajandil kanti Põltsamaal valged sukki. Põltsamaalt valgeid sukki muuseumidesse kogutud ei ole, seega sai valitud eeskujuesemeks valged villased Kolga-Jaani sukad ERM A 446:583/ab. Esemelendi kirjelduses on mainitud Võisikut, mille asukoht on lähemal rohkem Põltsamaale kui Kolga-Jaani keskusele. Muisi põhjal võib tõdeda, et Põltsamaalt on säilinud ainult ühed säärepaelad ERM A 94:2/ab (dateering 1815), mida paigutada 18. sajandi lõpu komplekti juurde. Joonistelt (vt joonis 1, 3, 4) võib näha jalanõudena nii pastlaid kui väikese kontsaga kingi. Kaalukeeleks osutus teadmine, et pastlaid on võimalik täna ise teha. Valituks osutusid Põltsamaa pastlad EPM TR 299:1 E 95:1, mis on ajastule sobivalt terava nina ja kurrutatud kannaga. Pealevisetest võib 18. sajandi riietuse juures näha (vt joonis 1, 3) rikkalikult kaunistatud otstega sõba. Põltsamaalt sellist sõba säilinud ei ole, väga sarnane on Rõngu sõba ERM A 338:3. Samuti kuuluvad rahvarõivakomplekti helmed ja sõled – valituks said Põltsamaa helmed ERM A 112:41 ja väike vitssõlg ERM 19329. Lisades on esitletud 18. sajandi lõpu rahvarõivakomplektist kollaaž ja komplekteerimise tabel (vt lisa 1).

1.2.2. 19. sajandi I pool

19. sajandi esimese poole komplekti koostamisel jälgisin kirjalike allikate infot ja esemete dateeringut, et see jääks vahemikku 1800-1850. 19. sajandi Põltsamaa särkidele on iseloomulik lai mahapööratav krae. Soovitud ajavahemikust on valida kahe särgi vahel, ERM 4442 ja ERM 4443. Valituks osutus viimane varinat rohkem meeldiva mustri tõttu. 19. sajandi I poolel olid laialt levinud triibulised seelikud, neid on säilinud kuus tükki. Kuna näidiskomplektide koostamise eesmärk on tuua rahvarõivapilti uusi lahendusi, oli soov vältida variante, mida on kasutatud Põltsamaad reklaamivates toodetes ja meenetes ning mida kasutatakse ka rahvarõivakomplekti osana suhteliselt palju. Seega oli välistatud suhteliselt erkpunase põhivärviga triibumustrite (ERM A 112:86, ERM A 112:80, ERM A 47:122) kasutamine ning valisin vähem kasutust leidnud triibustiku ERM A 91:4/ab. Selle kangatüki valmistamise aeg on küll teadmata, kuid värvide koloriidilt on 19. sajandi I poole ajastule kohane. Oma olemuselt sobiv komplekti Põltsamaa põll ERM A 47:88, mis on küll aastast 1860, kuid tehtud linasest kangast ning kaunistatud pilutikandiga. Eeskujuks võtta olevad valged tanud on üsna sarnased, suurim erinevus on eesservas olev pits. Komplekti peakatteks sai valitud Põltsamaa tanu ERM A 52:1. Vööde valik on külluslik. Visuaalselt kena, piisavalt lai ja ülejäänud esemetega sobiv on Põltsamaa kirivöö ERM 11120. 19. sajandil kanti Põhja-Viljandimaal roositud sukki, sajandi alguse komplekti juures on roositud mustriil soovitav

jälgida looduslikus värvigammas püsimist. Põltsamaalt on 19. sajandi I poole komplekti valida kaks sarnaste kirjeldustega ühest kohast kogutud sukapaari – ERM 19323 ja ERM 19309, neist viimane on lisatud valikusse. Säärepaelu on Põltsamaalt säilinud ainult üks paar ja need said lisatud vanema ajastu komplekti juurde. Tiina Jürgen soovitas jälgida kostüümi üldist koloriiti ning variatiivsuse suurendamise eesmärgil punuda säärepaelad sama mustri järgi, kuid teha värvivalik kostüümi tervikust lähtudes. 19. sajand toob tarvitusele lühikesed kampsunid, varasemal perioodil oli seesiriba laiem. Kampsunid olid valdavalt villased ja sinist värvi, aga suvel võisid olla need heledast linasest kangast. Eesti Rahva Muuseumisse on kogutud üks hele laiema seesiga linane Põltsamaa kampsun ERM A 509:5053. Ülerõivana kantud pikk-kuue valikul lähtusin illustratsioonist (vt joonis 2, lk 11), kus Põltsamaa naisel on triibuseeliku peal händadega kuub, millel on varrukasuudes sinisest kalevist lakana tagasipööratud upslaed. Sajandi alguse daatumiga (enne 1913) sarnane pikk-kuub on Kolga-Jaanist ERM 14151. Kuna Põltsamaalt on naiste pasteldest valikus ainult üks paar, siis on esemelise näitena tehtud sama valik, mis eelmise komplekti juures - pastlad EPM TR 299:1 E 95:1. Ehetest valisin Põltsamaa helmed/pärlid ERM 19331, Põltsamaa vitssõle ERM A 112:30 ja Põltsamaa preesi ERM A 90:11. Lisades on esitletud 19. sajandi esimese poole rahvarõivakomplektist kollaaž ja komplekteerimise tabel (vt lisa 2).

1.2.3. 19. sajandi II pool

19. sajandi teise poole komplekti koostamisel jälgisin kirjalike allikate infot ja esemete dateeringut, et see jääks vahemikku 1850-1900. Särgid olid 19. sajandi teisel poolel endiselt laia krae ja rikkalike valgete tikanditega, värrukavärvlid võisid olla võrreldes sajandi alguse omadega laiemad. Esemeliseks eeskujuks sobitub Põltsamaa naise särk ERM A 47:69. Kuna pikitriibulise seeliku kõrvale tuli moodi ka ruuduline seelik, siis sai komplekti valitud propageerimise eesmärgil Põltsamaalt seelik ERM A 509:2004. Põlleks oli kindel soov valida vabrikukangast õmmeldud variant. Kuna Põltsamaalt ühtegi taolist näidet muuseumides ei ole, siis osutus sobivaks variandiks Pilistvere põll ERM A 1020:195. Tanu tegumoes sajandi jooksul muutuseid ei toimunud, kui siis vaid materjalis – kättesaadavaks muutus valge puuvillane vabrikukangas. Valisin komplekti juurde Põltsamaalt kogutud tanu ERM A 113:36. Vöö ja roositud sukade valimisel vaatasin lisaks sobivale dateeringule, et need oleks erksama punase värviga ja sobiksid ruudulise seeliku juurde. Valituks osutus Põltsamaa kirivöö ERM A 112:77. Kuna Põltsamaalt roositud sukki hilisemast perioodist säilinud ei ole, sobis eespool nimetatud parameetrite põhjal komplekti panna Pilistvere sukad A 509:3362/ab.

Põltsamaal on küll kirjelduste järgi palju kantud sinist kampsunit, aga eeskujuks seda oma piirkonnast võtta ei ole. Taas tuli teha laen Pelistverest ERM A 113:12 nagu ka säärepaelad ERM A 113:70, mis oma värvide poolest sobivad ideaalselt ruudulisele Põltsamaa seeliku juurde. Hilisemasse perioodi sobivad jalanõudeks musta värvi kinnised kingad, kuid kuna pastlaid on võimalik ise teha, on ka selle komplekti jalanõudeks Põltsamaa pastlad EPM TR 299:1 E 95:1. Eelnevatele komplektidele valisin ülerõivastest pikk-kuue ja pealevisetest sõba. Et komplektid oleks võimalikult mitmekesised ja esitletud oleks võimalikult rohkelt erinevaid versioone Põltsamaa võimalikest esemetest, siis 19. sajandi teise poole komplekti juurde valisin sinise-valgeruudulise Põltsamaa suurräti ERM A 112:38 (daatum 1860). Ehetest valisin helmed ERM A 372:18, Põltsamaa vitssõle ERM A 112:46 ja preesi ERM A 112:40. Lisades on esitletud 19. sajandi teise poole rahvarõivakomplektist kollaaž ja komplekteerimise tabel (*vt lisa 3*).

2. Lõigete ja mustrite proportsionaalne vähendamine

Lõputöö praktilises osas valmistasin Põltsamaa kihelkonna abielunaise kolme erineva ajastu pidulikud rahvarõivakomplektid riidest õmmeldud nukkudele, mille pikkus on ligikaudu 50 cm. Rõivaste valmimiseks tuli esemed vähendada nukkudele sobivasse suurusesse. Vähendades tuli jälgida proportsioone ja mustreid, et visuaalselt jääks välimus originaalriietega võimalikult sarnane.

2.1. Lõiked

Vähendatud lõikeid oli vaja särgile, seelikule, kampsunile, tanule, põllele, sukkadele ja pasteldele. Särgi, seeliku, põlle ja kampsuni lõiked on tehtud lähtuvalt nuku pikkusest mõõtkavas 1:4. Nuku pealt mõõtes ja prooviesemete tegemisel on vajadusel tehtud kohandused. **Särkidest** oli ühele nukule vaja I-lõikelise kaelaavaga vanemamoelist särki ja kahele nukule T-kujulise kaelaavaga, kurrutatud varrukate ja kraega särki. Särgi lõiked on teiste esemetega enam-vähem samas mõõtkavas 1:4, kuid kuna nukk ei ole siiski päris inimese kehakujuga, siis veidi tuli kohandada mõõte nuku keha järgi. Särkide lõiked on lisatud (*vt lisa 4, joonised 56, 57*). **Seeliku** pikkus on nuku pealt mõõtes 22 cm, siis ei ole seelik maani ja jäävad ka nõ pahklud näha. Laiuse osas kehtib 1:4 mõõtkava, naiste seelikul on laius tavaliselt 3 m ringis ja sellest neljandik ehk 75 cm on nukule sobiv. Nukule tuleb kududa või lõigata seelikuks ristkülikukujuline kangatükk, ilma õmblusvarudeta on pikkus 22 cm ja laius 75 -80 cm (jälgida mustrirütmi ühtivust alguses ja lõpus). **Põlle** laiuse puhul sobib

sama vähendus, eeskujuks oleva põlle laius tuleb jagada neljaga, nii saame nuku põlle laiuse. Pikkuse puhul on oluline jälgida seeliku ja põlle omavahelist proportsiooni. Naiste põlle pikkus on soovitatav seelikust teha ca 10 cm lühem (Voolma, 1996, lk 5), siis nukule tuleb põll teha ca 2,5 cm seelikust lühem. **Tanule** nukkude puhul 1:4 vähendus ei toimi, sest võrreldes täiskasvanud inimesega, on nuku keha proportsioonid teised. Tanude õmblemiseks sobiva lõike suuruse saab, kui eeskujuks oleva tanu mõõdud jagada kahega ehk mõõtkavas 1:2. Minu valitud tanude puhul on vastavalt eeskujuks valitud tanule lõige riskülikukujuline (alates vanimast komplektist sentimeetrites 26x24, 24x27, 22x24). Tanud on välja lõigatud ühes tükis koos kaltusega (vt lisa 4, joonis 58). **Kampsuni** lõige on esitletud lisas (vt lisa 4, joonis 59). Kehaosa lõige on mõlemal kampsunil sama, kuid seeside laius ja voltimine erinevad. Sinise kampsuni puhul on sees 2,5 cm laiune, kokku üheteistkümne vastandvoldiga, mille pealmine osa on umbes 2,5 cm laiune ning hõlma servast esimese seesini on 1,5 cm. Linase kampsuni seesi laius on veidi üle 3 cm, hõlma poolt tahapoole liikudes on rinnavoldist 1 cm kaugusel esimene volt suunaga taha, kujutletavast küljeõmblusest tahapoole on järgmised kolm volti suunaga taha ja taga keskel veel kaks volti, saades kokku selja keskjoonel. Voltide sügavus on ligikaudu 1 cm. **Sukkadele** päris sobivat lõiget ei saa vähendades proportsionaalselt inimese omi, ideaalseks saab lõike, kui kohandada seda nuku jala järgi. Nuku jala järgi joonistatud lõige on tööle lisatud (vt lisa 4, joonis 60). Pastla lõiked (vt lisa, joonis 61) sain enda lõputöö juhendajalt Inna Raualt, kes oli pastelde valmistamise juhendajana eelnevalt välja töötanud ka nuku mõõtudele lõike.

2.2. Mustrid

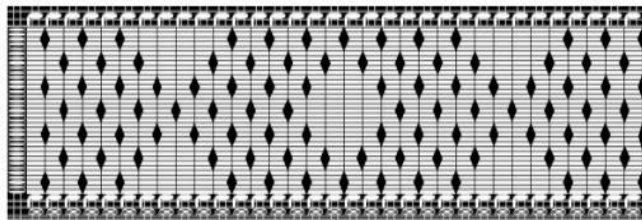
Mustrite vähendamiseks tuli esmalt maha joonistada eeskujuks valitud eseme muster. Seejärel tuli arvutada ja kujundada kas ridade, niitude või suuruse järgi nuku rõivastele sobiv mustri suurus. Mustri vähendamisel oli oluline püüda säilitada visuaalne sarnasus. Arvestada tuli ka kanga tihedusega ja teha tööproove.

2.2.1. Särgid

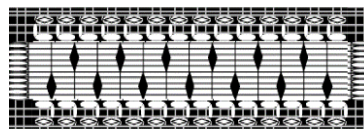
Särkide mõõdud olid pärast lõigete tegemist teada. Mustrite tegemisel tuleb jälgida sobivust särgi detailide mõõtudega. Kõige kolme särgi pilumustrid leidsin Riina Kõveriku seminaritööst „Pilutikand Viljandimaa rahvarõivastel“ (2018). 18. sajandi lõpu komplekti juurde valisin Halliste särgi ERM 5049. See on I-kujulise kaelaavaga särk, mille rinnalõhiku servas on 10 mm laiune rattamotiiviline pilutikand (vt joonis 5). Nuku särgile saab teha ainult

kaherealise lihtsa pilu (vt joonis 6), muidu läheb võrreldes särgiga pilurida liiga laiaks. Nuku särgi pilurea laius on 3 mm, ehk siis võrreldes lõike vähendamise proportsioonidega on tikand veidi laiem ($1:4 = 2 \text{ mm}$).

Joonis 5. Särgi ERM 5049 pilutikandi muster (Kõverik, 2018)

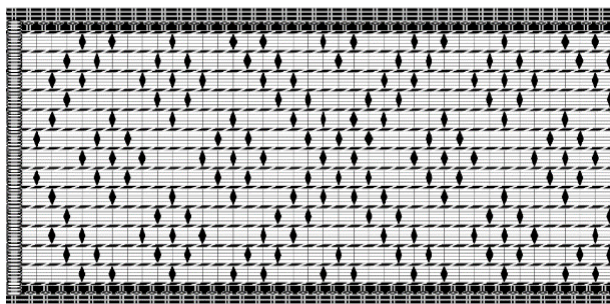

Joonis 6. Nuku särgi pilutikandi muster

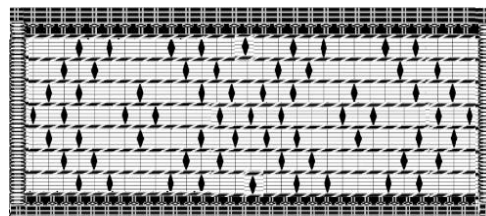

19. sajandi komplektidele valitud särkidel on tikandid õlalappidel, varrukavärvlitel ja krael. Tikandi liikide kasutamine on erinev – mõlemal särgil on õlalapil ja värvlil madalpistetikand ning kraedel pilutikand. Põltsamaa särgi ERM 4443 krae laius on 16,5 cm ja krae otstes olev pilutikand (vt joonis 7) on servast 1 cm kaugusel suurusega 4,5x14 cm. Nuku särgi krae laius on 4 cm, pilutikand mustri järgi (vt joonis 8) tikkides tuli tikandi suuruseks 1x3 cm.

Joonis 7. Särgi ERM 4443 krae pilutikandi muster (Kõverik, 2018)

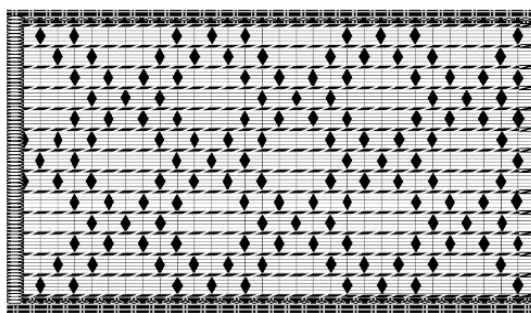

Joonis 8. Nuku särgi pilutikandi muster

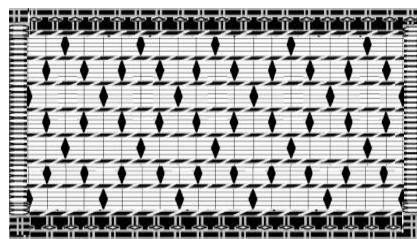

Põltsamaa särgi ERM A 47-69 (vt joonis 9) krae laius on 15,5 cm ja krae otstes oleva pilutikandi suurus on 4,5x14,5 cm. Nuku särgi krae laius on 4 cm, pilutikandi mustri (vt joonis 10) järgi tikkides on tikandi mõõdud 1,5x3,5 cm.

Joonis 9. Särgi ERM A 47:69 krae pilutikandi muster (Kõverik, 2018)

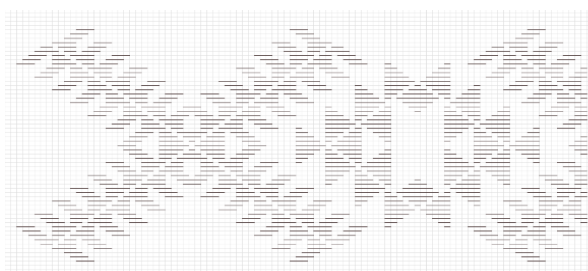

Joonis 10. Nuku särgi pilutikandi muster

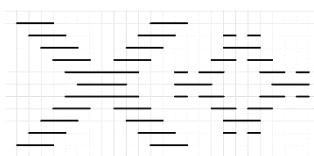

Varrukavärvlite ja õlalappide mustrid joonistasin eeskujuks võetud esemete pealt maha, arvutasin neile 1:4 vähenduse. Mustri kujundamiseks oli vaja arvestada ka nuku käe ümbermõõdu ja õla pikkusega. Traageldasin nukkude särkideks välja valitud linasele kangale õlalappide ja kätiste piirjooned, lugesin tikitavale alale jäävad niidid, mille alusel mustrit vähendada. 19. sajandi esimese poole särgi ERM 4443 õlalapi mõõdud on 16x5 cm, madalpistetikandi (vt joonis 11) suurus on 13x3,5 cm. Vähendatud õlalapi tikandi (vt joonis 12) suurus on 4x1 cm. Eeskujuks oleval särgil on õlalapile tikitud kaks ja pool risti- ning kaks rombikujulist motiivi, nuku särigile on tikitud kolm risti, mille vahel kaks rombi motiivi.

Joonis 11. Särki ERM 4443 õlalapi muster

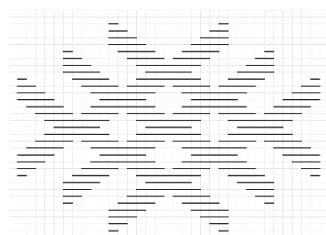

Joonis 12. Nuku särki õlalapi muster

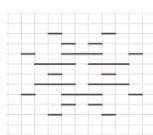

Sama särki varrukavärvli servas on punus- või nõõpaugupistetagid, nukule sobib tagide imiteerimiseks teha väiksemad liivapistetagid. Varrukavärvli laius originaalsärkil on 3 cm, tikandi (vt joonis 13) laius 2 cm; nuku värvli laius on 1 cm, tikandi (vt joonis 14) laiuseks umbes 0,6 cm. Originaalsärki varrukavärvlile on tikitud seitse motiivi, nuku särigile kaheksa.

Joonis 13. ERM 4443 varrukavärvli mustri detail

Joonis 14. Nuku särki värvli muster

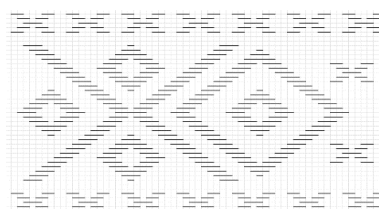

19. sajandi teise poole särki ERM A 47:69 õlalapi mõõdud on 17x9 cm, madalpistetikand (vt joonis 15) ulatub servas oleva tikkpisteni. Vähendatud õlalapi/tikandi (vt joonis 16) laius on 2,5 cm. Joonistatud muustril on näha kogu õlalapi tikandi muster.

Joonis 15. Särki ERM A 47:69 õlalapi muster

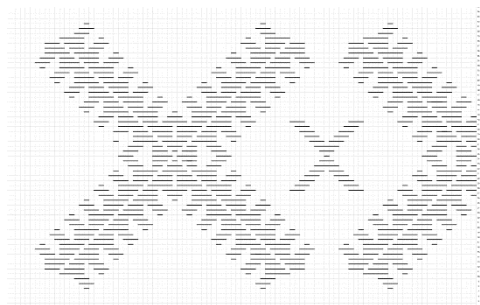

Joonis 16. Nuku õlalapi muster

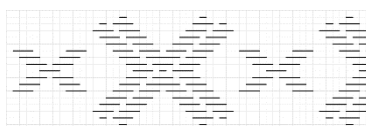

Särki varrukavärvlil ei ole tagisid, laius on 3,7 cm, muster (vt joonis 17) on vaheldumisi madalpistoetehnikas suurem ja väiksem rist. Kuna 3,7 cm vähendamise 1:4-le tulemus on tikandi teostuseks liiga väike, on 19. sajandi teise poole nuku särki varrukavärvlid veidi laiemad (1,5 cm) ja tikandi (vt joonis 18) laius on 1 cm. Nii originaalsärkil kui nuku omal on neli suurt motiivi, mille vahel on kolm väikest ristikest..

Joonis 17. Särki ERM A 47:69 varrukavärvli muster

Joonis 18. Nuku särki värvli muster

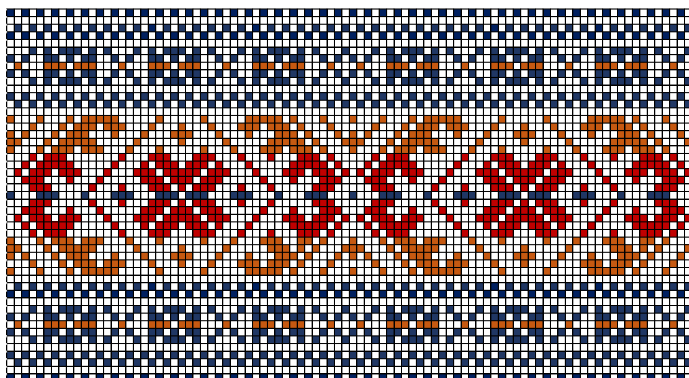

2.2.2. Kirivööd

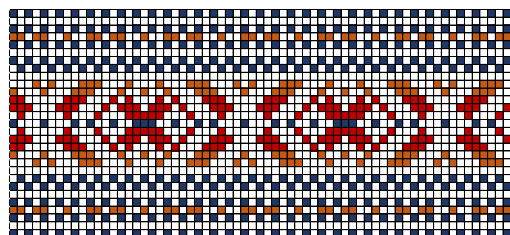
Kirivöödest ühe kirivöö (ERM A 509:1406) mustri leidsin raamatust „Eesti kirivööd“ (Rand, 2013, lk 232), mille joonistasin mustrite ühtseks väljanägemiseks arvutisse ringi. Kirivööde ERM 11120 ja ERM A 112:77 mustrid joonistasin MuIS fotode järgi MS Exel programmis. Vööde kudumiseks kasutatakse tavaliselt jämedamat kolmekordset villast lõnga. Kirivööde laiuse vähendamiseks mustrilõngade arvu neljandiku peale tuues ei oleks võimalik edasi anda vöö mustri iseloomulikku tulemust. Katsetades peenemat kolmekordset villast lõnga (12/3) ja linast lõnga (33/3), oli võimalik vähendada mustrilõngade arvu umbes poole võrra. Mustri vähendamisel arvestasin proportsioone, alles pidid jääma äärelõngad ja kütud ning äärekirjade ja keskkirja jaoks piisav arv lõngasid.

18. sajandi lõpu kirivööl ERM A 509:1406 on värvilisi mustrilõngu 41 (vt joonis 19), vähendatud mustril 23 (vt joonis 20).

Joonis 19. Kirivöö ERM A 509:1406 muster

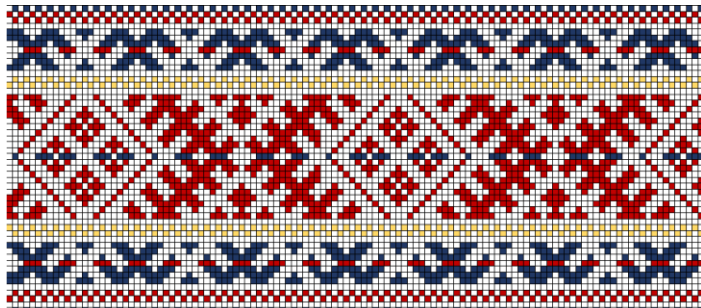

Joonis 20. Vähendatud muster

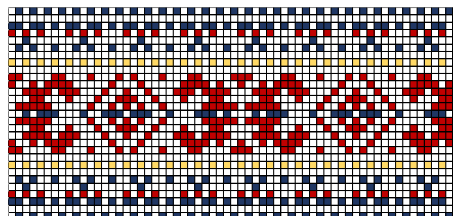

19. sajandi esimese poole kirivööl ERM 11120 on 45 muustrilõnga (vt joonis 21), vähendatud versioonil 23 (vt joonis 22). Antud muustril oli kõige keerulisem saavutada sarnast välimust.

Joonis 21. Kirivöö ERM 11120 muster

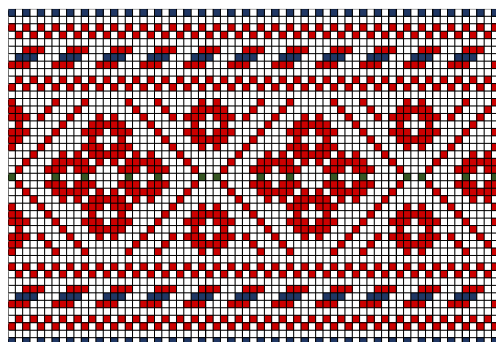

Joonis 22. Vähendatud muster

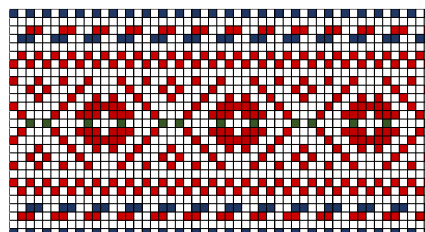

19. sajandi teise poole kirivööl ERM A 112:77 on 37 muustrilõnga (vt joonis 23), vähendatud versioonil 21 (vt joonis 24).

Joonis 23. Kirivöö ERM 112:77 muster

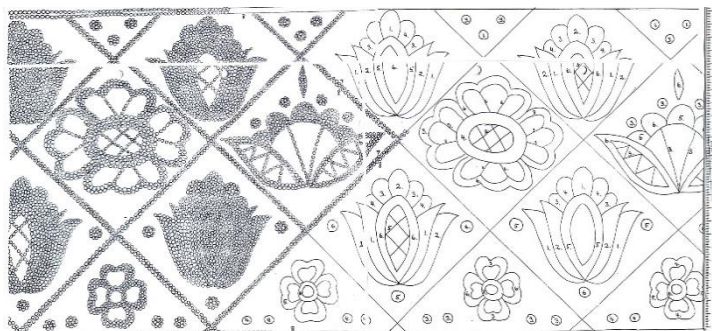
Joonis 24. Vähendatud muster

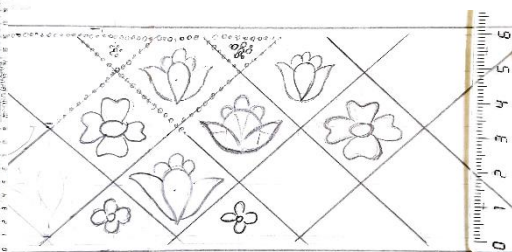
2.2.3. Seelikud

18. sajandi lõpu helmetariga seeliku mustriks valisin ajakirjast Triinu üles tähendatud mustri (vt joonis 25). Helmetaril on geomeetiline rombidest koosnev muster, kus iga rombi sees on omakorda süsteemselt paigutatud erinevatest lilledest ornamendid. Geomeetrilise osa mustrit vähendasin suhtega 1:4. Kuna pinnad, kuhu tulid lilleornamendid, on üsna väikesed, siis tegin ainult umbkaudsed põhijooned, millele tikkides toetuda. Visand on lisatud (vt joonis 26).

Joonis 25. Helmetari muster (Runge, s.a.)pa

Joonis 26. Tari mustri visand

19. sajandi triibulisel ja ruudulisel seelikul mõõtsin eeskujuks olevate seelikute sissekootud värviliste triipude laiused, kitsamate triipude puhul lisaks lõngade arvu. Tegin vähenduse järjades mõõtkava 1:4 ja kirjutasin paberile millimeetrites välja kootavate triipude laiused. Täpse lõngade arvu ehk mustri sain paika proovikudumise kaudu. Kui eeskujuks oleval seelikul (vt joonis 27) on triip kuni neli lõnga, siis selle vähenduse saab teha kahe lõnga peale, sest ühe lõngaga ei teki triip vaid täpirida. Nukule kootud seeliku triibustik on näha (vt joonis 28).

Joonis 27. *Seelikukatke ERM A 91:4/ab*

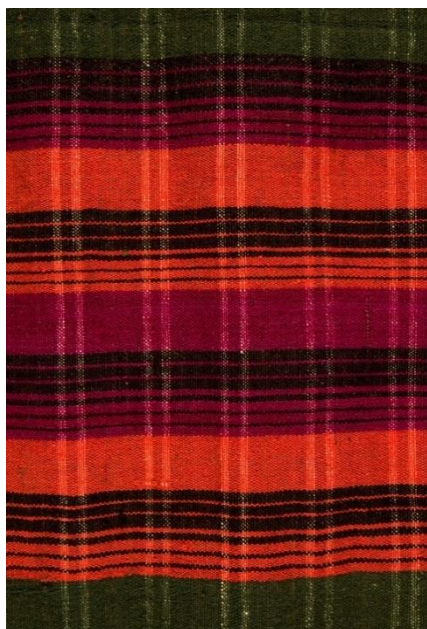

Joonis 28. *Nuku seelikukanga triibustik*

Ruudulisel seelikul arvutasin esmalt lõimede arvu, kui tihedalt panna heledat lõime ruudulise pinna tekkimiseks. Suurtel pindadel, kus roheline, lilla ja punane pind vahetuvad, oli sobiv vähendus neljandik eeskujuks olevast seelikust (vt joonis 29), nõ ruudu külgede omavaheline vahekord jäi paika. Lisaks on kolme põhivärvi sees kuus tumehalli erineva laiusega triipu, mida tuli arvuliselt (vt joonis 30) proportsioonide alles jäämiseks vähendada. Põhjus samuti, et originaalil on osad triibud kootud ainult kahe lõngaga, mida ei saa vähendada.

Joonis 29. *Seelikukatke ERM A 509:2004*

Joonis 30. *Nuku seelikukangas*

2.2.4. Põlled, tanud

Kahel valitud põlles otseselt vähendatavaid mustreid ei ole. 18. sajandi Muhu põlles ERM A 681:114 on alumine serv kaunistatud poepaelte ja -pitsidega, mille puhul tuli vähendatud põlles vastavalt paelte ja pitside laiustele sättida sarnane paigutus. Eeskujuks võetud põllesalase mustrid (vt joonis 31) laius on 32 cm, nuku põlles (vt joonis 32) aga 6 cm. 1:4 vähendusega oleks see 8 cm, aga olemasolevate kardpaelade jämedusega tuli kitsam muster kenam.

Joonis 31. Põlles alumine serv Erm A 681:114

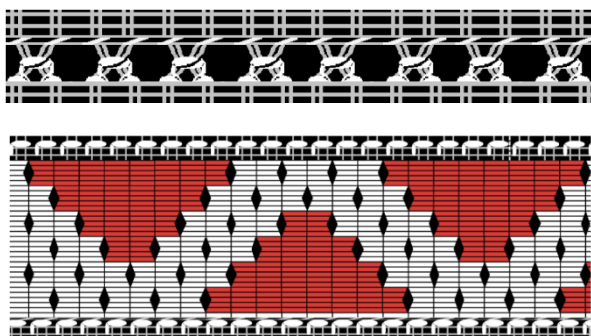

Joonis 32. Nuku põlles muster

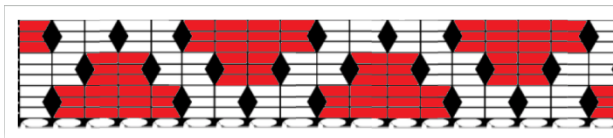

19. sajandi esimese poole põll ERM A 47:88 on kaunistatud kahe pilutikandi reaga, alläär paalistatud pilupalistusega. Mustrid on võetud sarnaselt särkide pilumustritele Riina Kõverik seminaritööst (vt joonis 33), alumine muster (põimpilu) on 2 cm ja ülemine (sõlmpilu) 0,4 cm laiune. Vähendatud mustrid alumise tikandirea (vt joonis 34) laiuseks sai 0,5 cm ja ülemine sõlmpilurida tuli muuta 0,1 cm laiuseks lihtpilureaks.

Joonis 33. Põlles ERM A 47:88 pilutikandi mustrid (Kõverik, 2018)

Joonis 34. Vähendatud põlles pilutikandi muster

19. sajandi teise poolde valitud põlled ERM A 1020:195 (vt joonis 35) on küll madalpistoetikandis seitse tumeroosat mustririda, kuid kuna neid plaanis tikkida ei olnud, siis ei teinud ka mustrivähendust, vaid mustrit (vt joonis 36) sai imiteeritud õmblusmasina pisteid kasutades.

Joonis 35. Põlle ERM A 1020:195 muster

Joonis 36. Vähendatud põlle muster

19. sajandi peakateteks valitud tanudel mustrit ei olnud vaja vähendada, tanupitsid said valitud poepitsidest. 18. sajandi lõpu lilltanu muster oli mul endal aastaid tagasi muuseumis maha joonistatud. Vähendamiseks printisin sama mustri sobivas suuruses välja (vt joonis 37). Originaaltanu tikandi mõõdud on 15x45 cm, nuku tanule on tikitud muster suurusega 8x24 cm.

Joonis 37. Tanu ERM 19319 muster

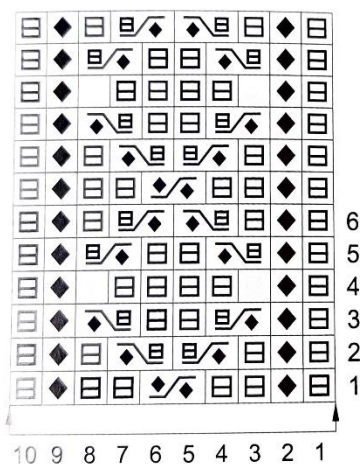

2.2.5. Sukad, säärepaelad

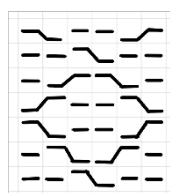
Sukkade mustrite vähendamisel tuleb arvestada, et nuku sukkade kudumiseks kasutatakse peenemat lõnga ja vardaid, mistõttu mustri vähendamine tuleb teha silmuste järgi. Eelnevalt

olin nuku sukalõike järgi ühed sukad kudunud ja teadsin, et ringil on 68 silmust. 18. sajandi lõpu sukad valisin ühevärvilised ERM A 446:583/ab, millel on külgedel, taga- ja jalalaba peal vikkelmustrid. Silmuste arvu järgi sain välja arvutada, mitu neist kasutada vikkelmustrite tegemiseks, et proportsioonid jääks paika. Suka tagumine ja küljemuster (vt joonis 38) on samasugused, jalalaba peal olev muster (vt joonis 39) on kitsam.

Joonis 38. Külje- ja tagumine vikkel (Pink, 2018, lk 100)

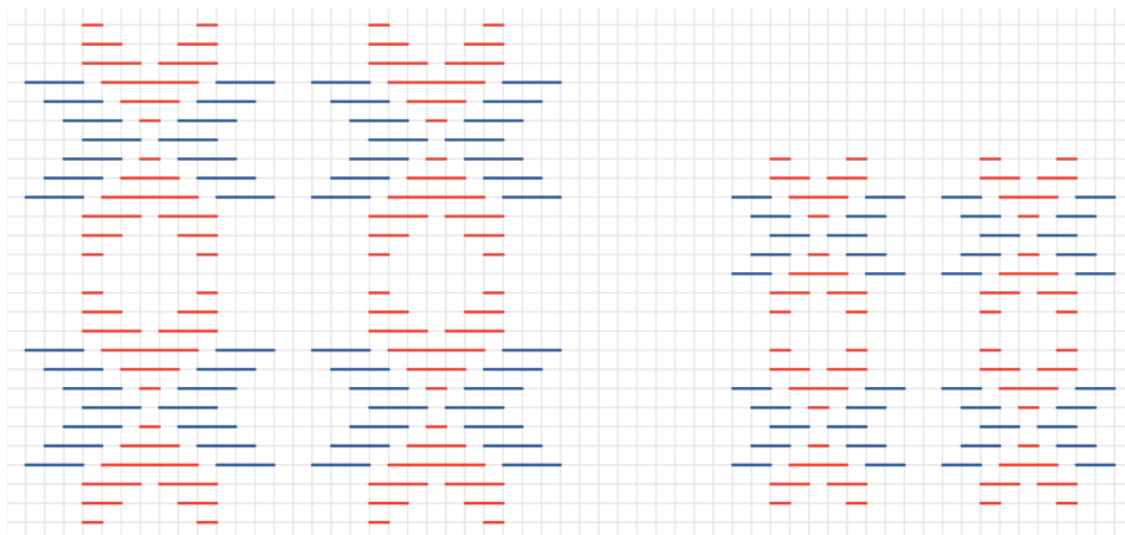

Joonis 39. Jalalaba pealne vikkel

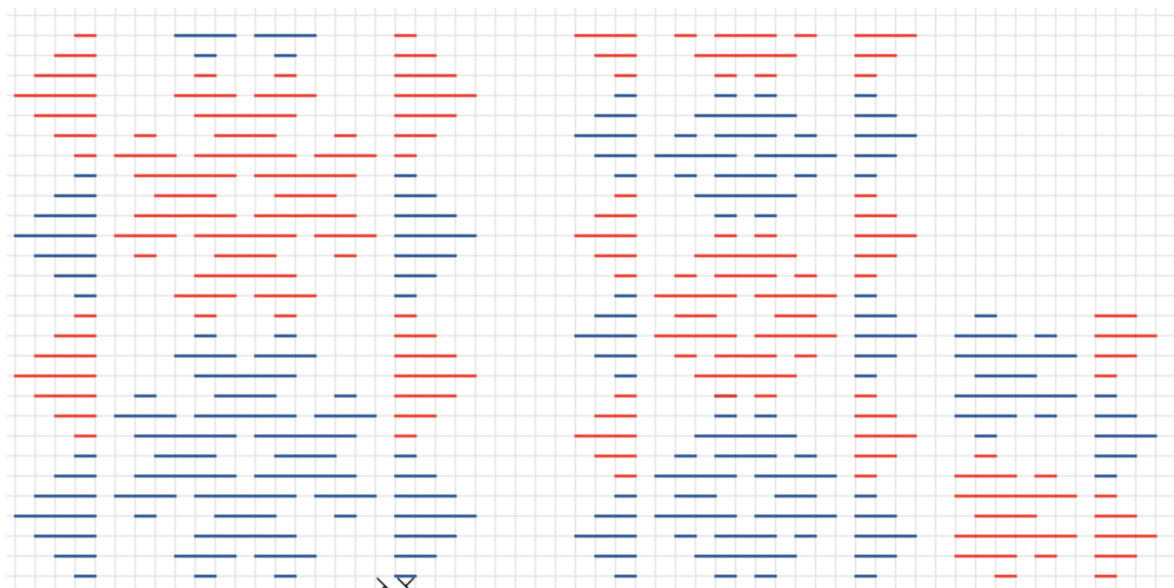
19. sajandi esimese poole sukkadel ERM 19309 on sukkade külgedel roositud muster (vt joonis 40). Roosimise rea vahel jookseb kaks pahempidist silmust, jalalaba peal on sama roosimuster, taga on vikeldatud sukajutt (vt joonis 40).

Joonis 40. Kõrvuti suka ERM 19309 roosimise muster ja vähendatud muster

19. sajandi teise poole sukad ERM A 509:3362/ab on samuti roositud (vt joonis 41), roosimise muster asub külgedel ja väiksem mster jalalaba peal. Suka tagant jookseb sukajutt originaalil kahe silmuse laiuselt vaheldumisi kolm rida parempidi ja kolm rida pahempidi, vähendatud versioonil kaks rida kumbagi.

Joonis 41. *Kõrvuti suka ERM A 509:3362/ab roosimise küljemuster ja vähendatud külje- ja jalalaba pealse muster*

18. sajandi lõpu ja 19. sajandi esimese poole eeskujuks on säärepaelad ERM A 94:2/ab (vt joonis 42) ja 19. sajandi teises pooles ERM A 509:2004. Mõlemad säärepaelad on punatud labase kalasabamustriga, originaalil on punudes kõiki kolme värvi kummaski käes viis tükki. Nuku säärepaelad (vt joonis 43) on punatud kalasabamustrisse samamoodi, laiuse vähendamiseks on võetud peenem lõng ja vähendatud lõngade arv igat värvi kummaski käes kolm tükki.

Joonis 42. *Säärepaelte ERM A 94:2/ab muster*   **Joonis 43.** *Nuku säärepaelte muster*

3. Põltsamaa rahvarõivastes nukkude teostamine

Olin eelnevalt valikaines „Tekstiilist mänguasja valmistamine“ õmmelnud Christi Küti juhendamisel ühe nuku. Algselt Kihnu nuku lõiked on tema poolt kohandatud ja täiendatud. Sain Christilt nõusoleku teha minu lõputöö rahvariiete modellideks nende lõigete järgi nukud. Nukud (vt joonis 44) on õmmeldud linasest riidest, millele on eelnevalt tugevduseks pandud liimiriie. Täidetud on nukud spetsiaalse pehme ja ohutu krussis polüesterkiududest täitematerjaliga. Ühe nuku valmimiseks kulus ligikaudu kaheksa tundi. Nukkude projekt algas komplektide koostamisega, mille järel koostas nimekirja valmivatest esemetest, esmasest

Joonis 44. *Nukk*

plaanist mida ise valmistan ja ajagraafiku. Planeerimise käigus kujunes kolme rahvarõivastes nuku valmistamisest koostööprojekt, kuhu kaasasin kursusekaaslaseid, pereliikmeid ja kohalikke käsitöölisi. Komplektide koostamisel on terviku saamise eesmärgil lisatud ka ülerõivad, mida ajaressursi tõttu lõputöö raames nukkudele ei olnud plaanis valmistada. Komplekteerimise tabelites (vaata lisa 1, 2, 3) on viimases lahtris välja toodud info, mis kogunes projekti käigus: vajalikud materjalid, eseme valmistaja, eseme valmistamisele kulunud aeg ja hind. **Särkide** tikkimise ja õmblemise osas pakkus kursusekaaslane Marika Viitmaa, et tema valmistaks meelsasti meistripraktika raames nukkudele särgid. Minu ülesandeks

jäi leida sobiv linane riie ja teha mustrite vähendused. Töö käigus selgus, et kolme särki töömahult ja ajaliselt ta soovitud ajaks valmis ei jõua. Marika valmistas vanemamoelise ja 19. sajandi esimese poole pilutatud kraega särgi. 19. sajandi teise poole särgi tikkisin ja õmblesin ise, milleks kulus aega 32 tundi. **Kirivööde** kudumisel pakkus abi kursusekaaslane Liia Kilp, kes huvitus meistripraktika raames saama kogemusi erinevas kirivööde kudumise viisis. Mina tegin kirivööde vähendatud mustrid, koos valisime lõime ja kudumiseks sobivad värvilised villased lõngad. Originaalvööde pikkus on 216 cm kuni 242 cm, see on umbes kolm ringi

Joonis 45. Ümbrikseeliku külgvaade
Foto: Sandra Urvak

ümber talje, nukkude vööd on samuti arvestatud kolm taljemõõtu, mis on umbes 90 cm. **Seelikute** jaoks triibulise ja ruudulise kanga kudusin meistrikojapraktika raames ning 18. sajandi lõpu helmetariga seeliku pärltikandi tikkisin meistripraktika raames. Kudumiseks vajaliku lõimematerjali, mis oli triibuseelikul linane ja ruudulisel seelikul tumehall ning valge puuvillane rulliniit, sain praktika juhendajalt Pook Kerstilt. Kudumiseks värvilisi villaseid lõngasid otsisin kodustest varudest, tttavateolt, valiku erinevaid toone 12/2 villaseid lõngasid tellisin Saara Kirjastusest ja Karnaluksi e-poest. Nuku valmistamise õppeaines saadud tööjuhendite järgi õmblesin valmis seelikud, milleks kulus keskmiselt viis tundi seeliku kohta. Helmetariga seeliku õmblesin

ümbrikuna (vt joonis 45) ja selle õmblemine erines veidi olemasolevatest tööjuhustest võrreldes vaipseelikuga. **Tanud.** 18. sajandi lõpu tanule oli vaja lilttikandit, mille tikkimiseks oli vaja siidniitide ja karda. Meistrpraktikat tehes Triin Kuusi juures, pakkus ta, et võib tanu ise tikkida. Valisime koos tikkimisniitide värvid, andsin talle vähendatud tikandi mustri ja linase kanga. 19. sajandi tanud valmistasin meistripraktika raames. Materjaliks kasutasin linast kangast, töövõtetest kasutasin pilupalistust, tikkpisteid, pitsi eesservadesse kinnitamist ja tärgeldamist. Triinu poolt tikitud tanu tagumine sopp oli voltide tegemiseks samuti vaja tärgeldada. Kõikidele tanudele kinnitasin kuklasse lindi. Ühe tanu valmistamiseks kulus veidi üle nelja tunni. **Põlled** valmistasin samuti meistripraktikat läbides. 18. sajandi lõpu põll on tumerohelisest vabrikukangast punaste siidi- ja kardpaeltest ilustustega. Värvliks õmblesid lillelise sitsikanga, paelteks linased punatud paelad. 19. sajandi I poole põllele tegin pilutikandid, õmblesin servad, sidumispaeltteks on õmmeldud poepael. 19. sajandi II poole põllele teostasid õmblusmasinaga värvilise tumeroosa niidiga kasutades ilupiste õmblusridu. Nii õnnestus jäljendada eeskujuks oleval põllet kasutatud madalpistetikandi ridu. Kanga struktuuri jäljendamiseks tõmbasin värviliste õmblusridade vaheliselt alalt välja paar koelõnga (vt joonis 36, lk 24). Põlled valmistamiseks kulus aega sõltuvalt põllest erinevalt –

viiest kuni üheksa tunnini. **Kampsunid** õmblesin ühesuguse löike järgi, erinevus seisnes materjalis ja seesi laiuses ning voltide sättimise erinevuses. Sinise kampsuni õmblesin villasest riidest, kinnituseks on haagid; hele kampsun on linasest riidest ja kinnituseks tegin niidist kaks nõöpi. Kummagi kampsuni õmblemiseks kulus seitse tundi, lisaks pool tundi kahe nõöbi valmistamiseks. Esimesed **sukad** kudiosin varakult ise, et oskaks teha tööjuhiseid ja leiaksin kahele paarile kudujad. Kudumine on minu jaoks kõige keerulisem ja aeganõudvam

Joonis 46. *Pastelde detailid ja pastelde valmistamiseks vajalikud töövahendid*

töö. Kudusin ise ühed roositud sukad ja tõden, et teise suka kudumiseks kulus 19 tundi, esimesele veelgi enam. Õnnestus leida koostööpartnerid Põltsamaalt, Grete Küppar ja Reet Alev, kes olid nõus kuduma ülejäänud kahele nukule sukad. Andsin neile vajalikud materjalid ning tööjuhised koos vähendatud mustritega. Valged vikkelsukkad on kootud number 1,0 varrastega Saara lambavalgest vanamoelisest lõngast. Roositud sukad (mõlemad paarid) on kootud 10/2 Jaanika

Solmanni valmistatud lõngast (50% meriino, 50% eesti valgepealine), punane ja sinine lõng on jämedam kodustest varudest leitud. Mina kudusin roositud sukad varrastega nr 1,0 Reet nr 1,25. **Säärepaelad.** Sooviga teha võimalikult sarnased ja peenikesed säärepaelad, valisin 18. sajandi lõpu komplekti juurde säärepaelte punumiseks ühekordsed villased tikkimislõngad. Tulemus jäi küll väga peen, aga pisikeste säärepaelt punumiseks kulus aega 13 tundi. 19. sajandi säärepaelad said punutud peenikesest kahekordselt villasest lõngast Appletons. Säärepaelte punumise õpetasin oma tütrele Sigrid Hinnile. Ühe paari punumisele kulus aega kuus tundi. **Pastlad** valmisid koos juhendaja Inna Rauaga. Esmalt joonistasime nahale löiked, löikasime detailid välja (vt joonis 46), tegime tärgete jaoks vajalikud lõhed ja õmblemiseks augud. Seejärel õmblesime kokku ja tegime keerupaelad. **Ehted.** Helmed valmistasin erinevat värvi klaaspärlitest ajades need linase niidi järgi. Järgisin eeskujuks valitud helmekeede koloriiti. 18. sajandi helmekeele lisasin kolm kannaga raha. Kannaga rahad ja kolm väikest vitssõlge valmistas Toomas Mägi. 19. sajandi komplektide juurde tellisin kaks hõbepreesi Katrin Põdralt. Ehete valmimiseks importis ta fotod kujundusprogrammi CorelDraw, kus ta joonistas mustrid üle ehk vektoriseeris. Saadud joonised vähendas Katrin neli korda ja saadud mustreid lihtsustas niipalju, et neid oleks võimalik metallile kanda.

Kokkuvõte

Käesolev lõputöö oli ajendatud eesmärgist näidata huvilistele vähendatud kujul Põltsamaa rahvarõivaste mitmekesisust. Rahvakultuurikollektiivid kasutavad peamiselt punasepõhjalist triibuseeliku ning sinise kampsuniga komplekte. Erinevatest illustratiivsetest materjalidest ja muuseumidesse kogutud esemete põhjal võib eeldada, et tegelikkuses on Põltsamaal kantud rahvariiete pilt läbi aegade palju mitmekesisem ja ajas muutuv. Mina keskendusin oma töös Põltsamaa abielunaise riietele. Kirjaliku osa raames uurisin, milliseid rõivaesemeid piirkonnas on kantud, kas ajas on toimunud muutuseid ning millised need on. Lõputöö teises osas kirjeldasin eeskujuks valitud rõivaesemete lõigete ja mustrite vähendamist ning viimases osas andsin ülevaate nukkude valmimise protsessist.

Lõputöö eesmärk oli leida vastused küsimustele Põltsamaa abielunaise rahvariietes toimunud muutuste kohta, mille alusel ja kuidas valmistada vähendatud mõõtmetes rahvarõivakomplektid nukkudele. Ajas toimunud muutused on esemeti täheldatavad abielunaste pidulike peakatete (linukas, lilltanu, valge tanu), seelikute (ühevärviline helmetariga, triibuline ja ruuduline seelik), särkide (ilma kraeta vanamoeline asendus laia kraega särgiga), sukkade (valged vikkelsukad, roositud sukad), õlakatetest sõba asendumine suurrätikuga, pealisrõivastest kampsuni ja liistiku kasutusele tuleku osas. Esemete värvikasutuses tulevad varasema ajastu looduslikele värvidele lisaks erksad anilliinvärvid. Värvide puhul oli oluline jälgida ajastusse sobivust nii seeliku, roositud sukkade, kirivööde kui säärepaelte puhul. Kolme ajastu (18. sajandi lõpp, 19. sajandi I pool ja 19. sajandi II pool) komplektide koostamise aluseks olid esemete ajaloolised kirjeldused trükises, dateeringud, pildilised materjalid või iga üksikeseme ajalisest ja piirkondlikust arengust tulenev sobivus konkreesse perioodi. Komplekteerimisel tuli sobiva eseme puudumisel teha laene kõrval asuvatest kihelkondadest, 18. sajandi komplekti puhul ka kaugemalt.

Et originaalilähedaselt vähendatud suuruses rahvarõivaid järgi teha püüda, oli oluline terve valmistamisprotsessi teadvustamine, arvestama pidi materjalide kättesaadavuse ja käsitööskustega, tuttavate käsitöömeistrite valmisolekuga projektis kaasa lüüa ning ei saa märkimata jätta ka ajaakent. Mustrite ja lõigete vähendamisel oli oluline jõuda visuaalselt sarnaste esemeteni. Vähendamisel tuli arvestada materjali tihedusega, töövõtete ja matemaatiliste arvutuste kõrval ka nuku tegelike mõõtudega. Ajaliselt kulus nuku esemete valmistamiseks eeldatavast palju rohkem aega, seda nentisid kõik, kes mingit nuku eset valmistasid. Näiliselt

väikse eseme materjalid on harjumuspärasest peenemad ja silmuste, ridade jms arv ei pruukinud palju väiksemaks kujuneda. Mustrite maha joonistamine oli ajakulukas, kuna tegin seda peamiselt fotode järgi. Vanasti tikitud ja kootud esemetel ei ole rangelt järgitud mustriridasid ja palju on tehtud vabamalt. Esemete valmistamiseks kulus vähim aega 19. sajandi teise poole nukule (umbes 110 tundi), varasema perioodi nukkude valmistamiseks mõlemale ligikaudu 150 tundi, lisaks veel aksessuaaride valmistamise aeg ja proovitööd. Võrreldes täiskasvanud naise rahvariiete valmistamisega, on märgatav vahe materjali koguses ja hinnas. Lõputöö eesmärk uurida ja kirjeldada Põltsamaa naise rahvarõivakostüüme ajastute lõikes ja teha esemete ja mustrite kirjeldavad joonised ning nende proportsionaalsed vähendused ning valmistada kolmele nukule eri ajastust võimalikult sarnased rahvarõivakomplektid sai täidetud. Nukkude rõivakomplekti esemed on sarnased eeskujuks olnud esemetele ja välja tuleb kolme erineva ajastu erinevus.

Praktilises osas valmistasin Põltsamaa kihelkonna abielunaise riietuses kolm nukku erineva ajastu rõivastes. Nukud pakun väljapanekuks Põltsamaa Muuseumile, et pakkuda võimalust tutvustada ja aidata kaasa Põltsamaa rahvarõivaste säilitamisele ning väärtustamisele. Valminud nukkudega on võimalik tutvuda alates käesoleva suve teisest poolest Põltsamaa muuseumis. Olemas on huvi arendada edasi Põltsamaa kihelkonna rahvariiete tutvustamist ka abielunaiste üleriiete, meeste ja neidude osas. Töö lõpetuseks sobivad Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu auesimehe Liivi Soova sõnad: “Mida rohkem me rahvariietest räägime, õpetame kursustel nende valmistamist, seda enam oskavad meie inimesed rahvarõivast väärtustada. Rahvarõivas on töömahukas, väga kallis, aga mõelda tuleks rohkem sellele, et me ei tee seda ainult endale, vaid see antakse edasi järeltulevatele põlvedele – nii rõivas kui teadmised nende valmistamisest.” (Hermann, 2012)

Kasutatud allikad:

- Hermann, P. (2012). Rahvarõivas peab edasi elama. *Maakodu*.
<https://maakodu.delfi.ee/artikkel/65055642/rahvaroivas-peab-edasi-elama>
- Jõeste, K. (2021). *Eesti silmuskudumine 3. Labakindad*. Saara Kirjastus.
- Jürgen, T. (2008). Põltsamaa rahvarõivad.
<https://muuseum.viljandimaa.ee/vana/aastaraamat/2008/jyrgen.pdf>
- Kaarma, M. & Voolmaa, A. (2015). *Eesti rahvarõivad*. Eesti Rahva Muuseum.
- Kull, T. (2014). *Rahvarõivaid Vooremaa veerelt*. Jõgevamaa Koostöökoda.
- Kurrik, H. (1938). *Eesti rahvarõivad*. Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus.
- Kõverik, R. (2018). *Pilutikand Viljandimaa rahvarõivastel*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.
- Moora, H. (1957) *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. (1957). Eesti Riiklik Kirjastus.
- Pink, A. (2018). *Eesti silmuskudumine 2. Sukad ja sokid*. Saara Kirjastus.
- Põltsamaa Loss. <https://poltsamaaloss.ee/muuseumi-kogumiskampania-poltsamaa-kihelkonna-rahvariided/>, (07.05.2024).
- Rand, P. (2013). *Eesti kirivööd*. Saara Kirjastus.
- Runge, E. (s.a.). Põltsamaa naiseülikond XVIII sajandist - Viljandimaa. *Triinu*.
- Tammis, I. & Lutsepp, E. (2011). *Eesti tikand 2*. Varrak.
- Tänav, R. (s.a.). Ülevaade uue valla piirkonna ajaloo. <https://www.poltsamaa.ee/ajalugu>
- Voolmaa, A. (1996). *Põltsamaa naiseülikond 19. saj. keskpaiku*. Eesti Rahva Muuseum.

Fotod:

- Eesti rõivad Põltsamaa ümbrusest 1777. https://et.wikipedia.org/wiki/File:P%C3%B5ltsamaa_rahvariided,_Lilienfeldt.jpg
- Eva Põltsamaalt. ERM EJ 79:5. <https://www.muis.ee/museaalview/607227>
- Põltsamaa naine, 18 saj. lõpp. ERM Fk 1082:8. <https://www.muis.ee/museaalview/697275>

Esemelised allikad:

EPM TR 299:1 E 95:1

ERM A 5049
ERM A 4443
ERM A 5049
ERM A 509:2004
ERM 7882
ERM 1790
ERM A 91:4/ab
ERM A 113:70
ERM A 94:2/ab
ERM A 509:1406
ERM 11120
ERM A112:77
ERM A 446:583/ab
ERM A 509:3362/ab
ERM 19309
ERM A 681:114
ERM A 47:88
ERM A 1020:195
ERM 19319
ERM A 52:1
ERM A 113:36
ERM A 112:40
ERM A 112:84
ERM A 112:46
ERM A 112:30
ERM 19329
ERM A 372:18
ERM 19331
ERM A 112:41
ERM A 113:12
ERM A 509:5053
ERM 14151
ERM 112:38
ERM A 338:3

Lisad

Lisa 1. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 18. sajandi lõpp

Joonis 47. Kollaaž rahvarõivakomplekti näidisesemetest

Põltsamaa abielunaise 18. sajandi lõpu komplekt on suures osas kokku pandud kõrvalasuvate kihelkondade esemetest, peamiselt Halliste, Pilstvere ja Kolga-Jaani ning kaugemalt Muhu.

Tabel 1. Rahvarõivakomplekti komplekteerimine koos projekti teostamise infoga

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Halliste särk ERM A 5049</p> 	<p>Muuseumile kinkinud 12.10.1912. a. Halliste khk. Vana-Pornuse v.</p> <p>Valmistamine: Eesti Halliste</p> <p>Dateering: enne 1912</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Linane kangas - Pilutamise niit <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Särki valmistas Marika Viitmaa meistripraktika raames. Materjalid sai juhendaja Inna Raud käest</p> <p>Aeg: 20 tundi</p>
<p>Muhu põll ERM 7882;</p> 	<p>PÕLL: põll, pulma, katke kogumistegevus: vald Muhu-Suurvald; küla Koguva; talu Tõnise; Muhu koguja: Villems, Richard koguja: Ruus, Paul üleandja: Smuul, Riste (1843-1923) Eesnimi Irina; endine perekonnanimi Tugev</p> <p>Dateering: ligikaudu 1790</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Erinevat värvi klaashelmed <p>Tellisin Karnaluks e-poest valiku, kodus oli eelnevast erinevaid helmeid. Helmeste suurus 11/0. Kogust raske mõõta, sest sai palju rohkem tellitud</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Helmetikandi tegin meistripraktika raames</p> <p>Aeg: 23 tundi</p>
<p>Halliste vaipseelik ERM 1790</p> 	<p>ERM 1790 Kogumistegevus: Eesti Halliste; vald Vana-Kariste; talu Maro koguja: Matto, Gustav; koguja: Särg, Peeter üleandja: Kirik, Anna</p> <p>Dateering: enne 1911</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vanimad seelikud olid Põltsamaal kokkuõmblemata vaipseelikud. ✓ Helmetariga seelik ise on kitsavõitu nõ ümbrik või kutsuti ka kudrustükk, kõverik ja sõõrik. <p>Põltsamaalt ühtki säilinud eeskuju ei ole võtta.</p> <p><u>Materjal:</u> must villane tehasekangas</p> <p><u>Tegevus:</u> õmblesin ise</p> <p>Aeg: 4 tundi</p>
<p>Põltsamaa kirivöö ERM A 509:1406</p> 	<p>Kogutud: Paide; talu Rütüti üleandja: Leppik, Anna koguja: Wildt, Johan valmistatud: vald Adavere Põltsamaa</p> <p>Dateering: ligikaudu 1803</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Linane lõim 33/3 - Villane kolmekordne 12/3 lõng punane, sinine, kollane. Materjal saadud kodustest (Inna Raud) varudest <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Mina tegin mustrite vähendused Liia Kilp kodus meistripraktikal</p> <p>Aeg: umbes 15 tundi</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Kolga-Jaani sukad ERM A 446:583/a b</p> 	<p>Tehnika: silmuskudumine</p> <p>Materjal: lõng vill</p> <p>Legend: "Laanetädi tehtud."</p> <p>Kogumistegevus: Jõgeva - Põltsamaa – Võisiku; Kolga-Jaani</p> <p>koguja: Põrk, Aleksander</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>-Lambavalge Hea lõng Saarast 10/2</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Tegin muustrite vähendused ja tööjuhised</p> <p>Kudus Grete Küppar</p> <p>vardad nr 1,25</p> <p>Aeg: orienteeruvalt 25-30 tundi</p>
<p>Põltsamaa tanu ERM 19319</p> 	<p>Kogumistegevus: Põltsamaa</p> <p>koguja: Tamm, A.</p> <p>Dateering: puudub, kogutud enne 1913</p>	<p>Täpsem dateering puudub, arvata võib, et jääb sobivasse ajastusse (kardpits ja tanu välimus väga sarnane Pilistvere omaga samast ajastust)</p> <p><u>Materjal:</u></p> <p>-Siidniidid pruun, sinine, roheline, beež</p> <p>- Linane kangas</p> <p>- Punane pael pitsi alla, tanupaelad</p> <p>- Kuldne (niplis)pits</p> <p><u>Tegevus:</u> Triin Kuus tegi tikandi</p> <p>Hind: 50€ / 3 tööpäeva</p> <p>Tanu õmblesin ise meistripraktika raames</p> <p>Aeg: ligi 5 tundi</p>
<p>Muhu põll ERM A 681:114</p> 	<p>Legend: "Vanaema rääkis, et see on väga vana põll. Annetaja pole selle põlle kandmist näinud."</p> <p>Kogumise asukoht: küla Tusti; talu Aadu; Muhu</p> <p>koguja: Astel, Eevi</p> <p>koguja: Saar, Edgar</p> <p>üleandja: Toom, Natalie (1923)</p> <p>Dateering: on oletatav .1800 - naisteriietus</p>	<p>Põlle eeskujuks on 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul väidetavalt laialt levinud rohelised põlled, mida kaunistati pealeõmmeldud ostupaeltega. Neid on säilinud Muhus, täpsemat dateeringut säilinud põlledel ei ole.</p> <p><u>Materjal:</u></p> <p>- roheline villane kangas 17x20cm tükk</p> <p>- kardpitsid ja paelad</p> <p>- punane siidpael</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Õmblesin meistripraktika raames</p> <p>Aeg: 7 tundi</p>
<p>Põltsamaa helmed ERM A 112:41</p> 	<p>148 helmest, keskelt läbipuuritud aukudega</p> <p>Legend: "Helmeid olla kandnud Mari Mikk kaelaetena. 30 a enam ei olla kantud."</p> <p>Kogumistegevus: vald Pajusi; küla Mõisa; Põltsamaa</p> <p>koguja: Grünberg, Ernst</p> <p>üleandja: Martinson, Marie</p> <p>Dateering: ligikaudu 1870</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>- Helmed</p> <p>- Linane niit</p> <p>Materjal (Inna Raud), mõned pärleid ka minu endal</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Helmed valmistasin ise, lisaks tegin kurguhelmed</p> <p>Aega ei mõõtnud</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa säärepaelad ERM A 94:2/ab</p> 	<p>Kogutud: vald Kurista; küla Sulustvere; Põltsamaa koguja: Sulustvere kool</p> <p>üleandja: Laisar, L</p> <p>valmistaja: Michelson, M</p> <p>Dateering 1815</p>	<p><u>Materjal:</u> villane ühekorne tikkimislõng pruun, sinine ja roheline- oli kodus olemas</p> <p>Säärepaelad punusin ise</p> <p>Aeg: 13tundi</p>
<p>Põltsamaa pastlad EPM TR 299:1 E 95:1</p> 	<p>Materjal: linane (nõör) nahk (paste veise) Mõõdud: laius: 9.0 cm (pastla max) pikkus: 20.0 cm (pastla max) Pargitud veisenahast tehtud tuhvlitaolised jalatsid.</p> <p>Tärkmed: komakujulised augud pastlaäärtel, milledest läbiaetud nahkpael.</p> <p>Hõrmad: aasad külgedel kummalgi pastlal 2 tk. Pastlanina pealt kokku õmmeldud, kand tagant õmmeldud.</p>	<p><u>Materjal:</u> - Nahk - Linane niit</p> <p>Tegevus: Koos tütreaga valmistasime Inna Raua juhendamisel, materjal tema kodustest varudest. Aega ei mõõtnud, ühel õhtupoolikul tegime kõik kolm paari.</p> <p>(Musta värvi kingad võiks olla, aga ei jõudnud välja mõelda, kuidas teha)</p>
<p>Põltsamaa vitssõlg ERM 19329</p> 	<p>laius: 0.2 cm (vits) läbimõõt: 2.0 cm pikkus: 2.1 cm (tilguti)</p> <p>Kogumistegevus: Põltsamaa kihelkond</p> <p>koguja: Tamm, A.</p>	<p>Inna Raud tellis väiksed vitssõled Mägi Toomaselt</p> <p>Lisaks 3 kannaga raha</p> <p>Hind: iga ese 5€, kokku 20€</p>
<p>Rõngu sõba ERM A 338:3</p> 	<p>Legend: "Abielunaise pidulik rõivas, mida kanti õlgadel, halva ilmaga ka üle pea- ühte pikka serva pidi, hoiti eest kinni kätega või kinnitati sõlega, sooja ilmaga kanti sõba lappesse panduna käe peal."</p> <p>Legend:"Sõba tarvitasid naised ümbervõtmiseks peaaasjalikult kirikus käies. Pärastpoole tulnud sõba asemele tarvitusele suurrätt. Sõba on kinkija oma emalt pärinud, kes 1925. a 81 aastasena surnud. Ema olevat selle oma vanaemalt saanud. Tarvitajad on elanud Aakre valla Purtse ja hiljem Pikasilla talus. Värvitud "metsa iluga"."</p> <p>Dateering: enne .1926</p>	<p>Nukule sõba ei olnud plaanis teha. Lisatud tervikliku komplekti presenteerimiseks</p>

Joonis 48. *Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 18. sajandi lõpust eestvaates (Foto: Sandra Urvak)*

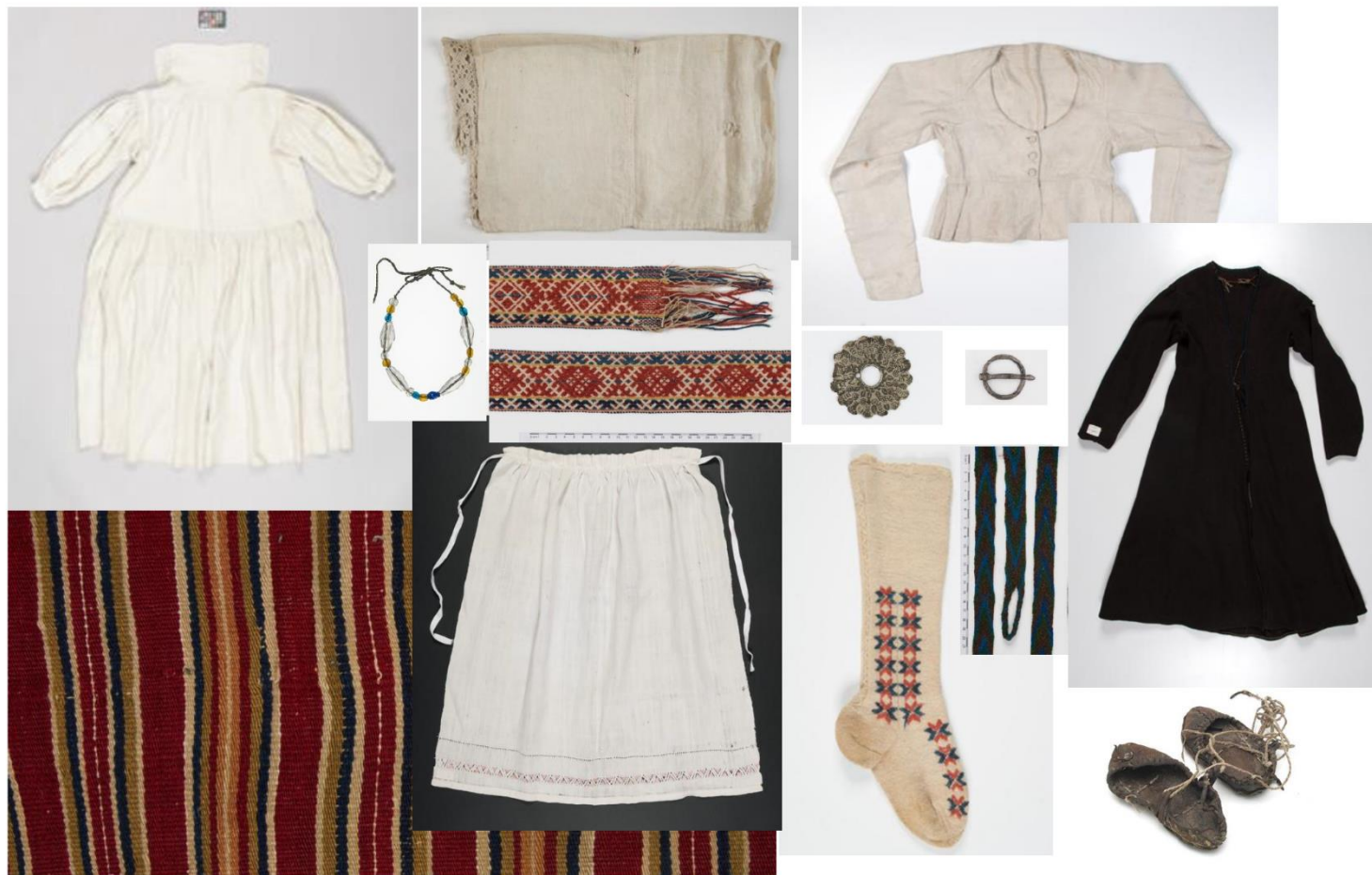
Joonis 49. *Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 18. sajandi lõpust tagantvaates (Foto: Sandra Urvak)*

Lisa 2. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 19. sajandi I pool

Joonis 50. Kollaazž rahvarõivakomplekti näidisesemetest

Komplekt: Põltsamaa abielunaise pidulikud rahvarõivad. Ajastu: 19. sajandi I pool (dateering jääb valdavalt 1800 – 1850 vahemikku)

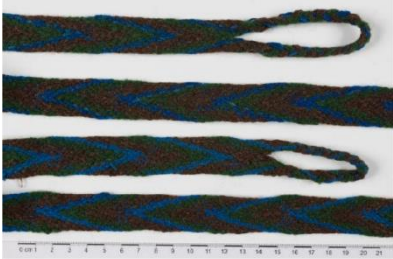

Tabel 2. Rahvarõivakomplekti komplekteerimine koos projekti teostamise infoga

Komplekt: Põltsamaa abielunaise pidulikud rahvarõivad

Ajastu: 19. sajandi I pool (dateering võimalikult 1800 – 1850 vahemikku)

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa naise särk ERM A 4443</p> 	<p>Mõõdud: kõrgus: 16.5 cm (krae) laius: 67.0 cm (selg) laius: 9.0 cm (varrukasuu) laius: 32.0 cm (varrukas) pikkus: 45.0 cm (varrukas) pikkus: 121.0 cm</p> <p>kogumine: Alevisaare, Põltsamaa</p> <p>koguja: Kõrgessaar, Emilie</p> <p>koguja: Michelson, August (1896)</p> <p>Dateering ligikaudu 1836</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Linane kangas - Pilutamise niit <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Tikkimiseks õlalapi, kätise ja krae tikandite vähendamine suhtega 1:4</p> <p>Särgi valmistas Marika Viitmaa meistripraktika raames.</p> <p>Aeg: 45 tundi</p>
<p>Põltsamaa seelik ERM A 91:4/ab</p> 	<p>Valmistamine (1870-) Eesti Põltsamaa; vald Pajusi; küla Loopre</p> <p>Materjal: linane (lõim, kude) villane (kude)</p> <p>valmistaja: Olderman, Mari</p> <p>Kogumistegevus: küla Raasn; talu Väljavahi; Põltsamaa</p> <p>üleandja: Käspere, Anna; koguja: Pisisaare kool</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hea lõng 12/2 talle kirsipunane 50 g- 5,9€ - Hea lõng 12/2 talle kuusevärse 25 g – 3,8€ - Appletons villane nr. 328 tumesinine - 3,5€ - Valge ja kollaks kodustest varudest <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Seelikukanga kudusin meistrikoja praktika raames. Lõimede arv: 114 ; Suga: 50; Sidus: labane</p> <p>Valmis laius: 23,5 cm; Pikkus:75 cm</p> <p>Aeg: 26 tundi</p>
<p>Põltsamaa kirivöö ERM 111 20</p> 	<p>Mõõdud: laius: 7.0 cm pikkus: 13.0 cm (narmad) pikkus: 242.0 cm</p> <p>Kogumistegevus: küla Tammiku; talu Aru, Ambla</p> <p>koguja: Gross, Georg; koguja: Pillov, Hans</p> <p>üleandja: Martsep, M.</p> <p>Valmistamine: vald Adavere, Põltsamaa</p> <p>valmistaja: Suasepp, Mari</p> <p>Dateering: ligikaudu .1823</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Linane lõim 33/3 - Villane kolmekordne 12/3 lõng punane, sinine, kollane. Materjal saadud kodustest (Inna Raud) varudest <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Mina tegin mustrite vähendused</p> <p>Liia Kilp kudus meistripraktikal</p> <p>Aeg: umbes 10 tundi</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa säärepaelad ERM A 94:2/ab</p> 	<p>Kogutud: vald Kurista; küla Sulustvere; Põltsamaa koguja: Sulustvere kool üleandja: Laisar, L valmistaja: Michelson, M Dateering 1815</p>	<p><u>Materjal:</u> villane kahekordne lõng: - Appletons punane 927 (saadud Innalt) - Appletons sinine 928 (saadud Innalt) - Appletons roheline 345 – 1,1€ Säärepaelad punusin tütar Sigrid Hinn Aeg: 6 tundi (2 paela x 3h)</p>
<p>Põltsamaa põll ERM A 47:88</p> 	<p>Tehnika: pilutamine (laiused: 0,2cm, 2cm ja 0.4cm) (kinni-/ kokku-) õmblemine (kinni-/ kokku-) voltimine Legend: "U 26 a tarvitamata." Kogumistegevus: vald Lustivere; talu Evardi?; Põltsamaa koguja: Grünberg, Ernst üleandja: Miiler, Alma Valmistamine: vald Vana-Põltsamaa valmistaja: Odrats, Mari Dateering: 1860</p>	<p><u>Materjal:</u> - linane kangas, varudega 25x25 cm tükk, - poepael värvliks/paeladeks - pilutamiseks valge ja punane niit materjal kodustest varudest <u>Tegevus:</u> Põlle allservas pilutikandite tegemine, õmblemine. Õmblesin meistripraktika raames Aeg: üle 9 tunni</p>
<p>Põltsamaa tanu ERM A 52:1</p> 	<p>Tehnika: õmblemine pilutamine niplamine ajalooline asukoht: Põltsamaa; küla Kamari; talu Kotlepa Materjal: lina. Mõõdud: kõrgus: 34.5 cm laius: 3.3 cm (pits) laius: 23.0 cm koguja: Volt, Marta; üleandja: Kotlepa legend "Hakkas tarvituselt kaduma 40 a eest." Dateering 1850</p>	<p><u>Materjal:</u> - Linane kangas (väikeste varudega piisab 30x30 cm tükist) - Poepits 25 cm, materjal Materjal Inna Raud <u>Tegevus:</u> Õmblesin ja pilutasin ise meistripraktikal Aeg: veidi üle 4 tunni</p>
<p>Põltsamaa sukad ERM 19309</p> 	<p>Kirjeldus: Valged. 50cm pikad. Sinipunased kirjad pikuti säärt. Tehnika: silmuskudumine (roosimine) Kogumistegevus: Eesti; Põltsamaa koguja: Tamm, A. umbes 1880 -... silmuskudumine</p>	<p><u>Materjal:</u> -Valge lõng 10/2 (50% meriino, 50% eesti valgepealine) kursusekaaslaselt Janika Solmann; 100g - 8€ (jagus kaheks paariks) - veidi jämedamat kahekordset sinist ja punast villast lõnga, kodustest varudest <u>Tegevus:</u> Tegin muustrite vähendused ja tööjuhised Kudusin ise Aeg: teine sukk 19 tundi, esimene tunde rohkem</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa kampsun ERM A 509: 5053</p> 	<p>Legend: "Linased kampsunid kanti soojemal ajal. Villased olivad sellesama plaani järgi tehtud."</p> <p>Tehnika: telgedel kudumine (drellkude) nõõpaugupiste (nööbid) käsitsi õmblemine</p> <p>Kirjeldus: Valgest linasest drellkangast naiste rühmseeiline käsitsi õmmeldud vatt, mis koosneb ühest selja- ja kahest hõlmatükist ning varrukatest. Seljaosa pihast allapoole kaarjalt sissepoole lõigatud. Esiküljel on avar kaelaaugu väljalõige. Vatile on alla õmmeldud 12cm laiune kangariba, millest on moodustatud lappvoldid: kaks külgmist ja üks tagumine rühm ning ees kummalgi hõlmal üksik lappvold. Vatil on esikinnis kolme linasest niidist nõõpaugupistes tehtud nööbiga. Varrukatel alumisse ossa õmmeldud kolmnurgakujuline vahetükk ja suuosas lõhik. Vati siseküljel kaelaavale ja osaliselt hõlmadele õmmeldud pealsekagast 5cm laiune kant.</p> <p>Kogumistegevus: vald Vana Põltsamaa; küla Lebavere; talu Saareni; Põltsamaa</p> <p>koguja: Eesti Kunstimuseum</p> <p>üleandja: Nurk, Pauline</p> <p>Dateering: enne .1923</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>-Linane paksem kangas</p> <p>Oli eelnevalt olemas, millest olid valmistatud meeste rahvariieetele suvised püksid</p> <p>Õmblesin ise, nööbid tegi niidist</p> <p>Aeg: 7,5 tundi</p>
<p>Põltsamaa helmed/pärliid ERM 19331</p> 	<p>Materjal: klaas</p> <p>Kirjeldus: 4 suuremat valget ja 15 väikest värvilist klaashelmest</p> <p>Kogutud: Põltsamaa; koguja: Tamm, Arnold</p> <p>1913-.. on kogutud</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>- Helmed</p> <p>- Linane niit</p> <p>Materjal (Inna Raud), mõned pärleid ka minu endal</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Helmed valmistasin ise, lisaks tegin kurguhelmed Aega ei mõõtnud</p>
<p>Põltsamaa prees ERM A 112:84</p> 	<p>Kogumistegevus: Eesti Põltsamaa; vald Kurista</p> <p>koguja: Grünberg, Ernst</p> <p>üleandja: Männik, Ann</p> <p>Dateering: ligikaudu .1840</p>	<p>Hõbedast prees tellitud Katrin Põdralt</p> <p>Valmistatud 925 hõbedast</p> <p>Ehete fotod Katrin importis kujundusprogrammi CorelDraw, kus ta mustrid üle joonistas ehk vektoriseeris. Saadud joonised vähendas 4 korda ja saadud mustreid lihtsustas niipalju, et neid oleks võimalik metallile kanda.</p> <p>Hind: 50€</p>
<p>Põltsamaa vitssõlg ERM A 112:30</p> 	<p>Mõõdud:kaal: 0.9 g laius: 0.2 cm(vits) lähimõõt: 1.9 cm</p> <p>Legend: "Maa seest leitud kändmisel."</p> <p>koguja: Grünberg, Ernst</p> <p>üleandja: Juhkam, Karl</p>	<p>Inna Raud tellis väiksed vitssõled Mägi Toomaselt</p> <p>Hind: 5€</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Kolga- Jaani pikk-kuub ERM 14151</p> 	<p>Legend: "Kai Meijel - Kolga tähtsama lauliku Rõõt Meijeli tütar, asjade müüja ema." "Kuue avausest pidi sõlg ja mitu üksteise üle seotud kirjut "siidi" välja paistma. Pilutud särgikrae tõmmati üle kuue kaeluse välja. Kuube kanti ka talvel alati kasuka üle; suvel kirikus käies tõmmati kuub üle särgijaku." Kirjeldus: "lambamust, käisevarrukad ja rinnus sinisest kalevist, natuke valge linasega kirjatud. Auguline." Valmistamine: vald Soosaare Vabatekstiline asukoht: talu Purtsi Kolga-Jaani kihelkond valmistaja: Meijel, Kai</p>	<p>Nukule pikk-kuube ei olnud plaanis teha. Lisatud tervikliku komplekti presenteerimiseks</p>
<p>Põltsamaa pastlad EPM TR 299:1 E 95:1</p> 	<p>Materjal: linane (nöör)nahk (paste veise) Mõõdud: laius: 9.0 cm (pastla max)pikkus: 20.0 cm (pastla max) Pargitud veisenahast tehtud tuhvlitaolised jalatsid. Tärkmed: komakujulised augud pastlaäärtes, milledest läbiaetud nahkpael. Hõrmad: aasad külgedel kummalgi pastlal 2 tk. Pastlanina pealt kokku õmmeldud, kand tagant õmmeldud.</p>	<p><u>Materjal:</u> - Nahk - Linane niit Tegevus: Koos tütreaga valmistasime Inna Raua juhendamisel, materjal tema kodustest varudest. Aega ei mõõtnud, ühel õhtupoolikul tegime kõik kolm paari. (Musta värvi kingad võiks olla, aga ei jõudnud välja mõelda, kuidas teha)</p>

Joonis 51. *Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 19. sajandi I poolest eestvaates (Foto: Sandra Urvak)*

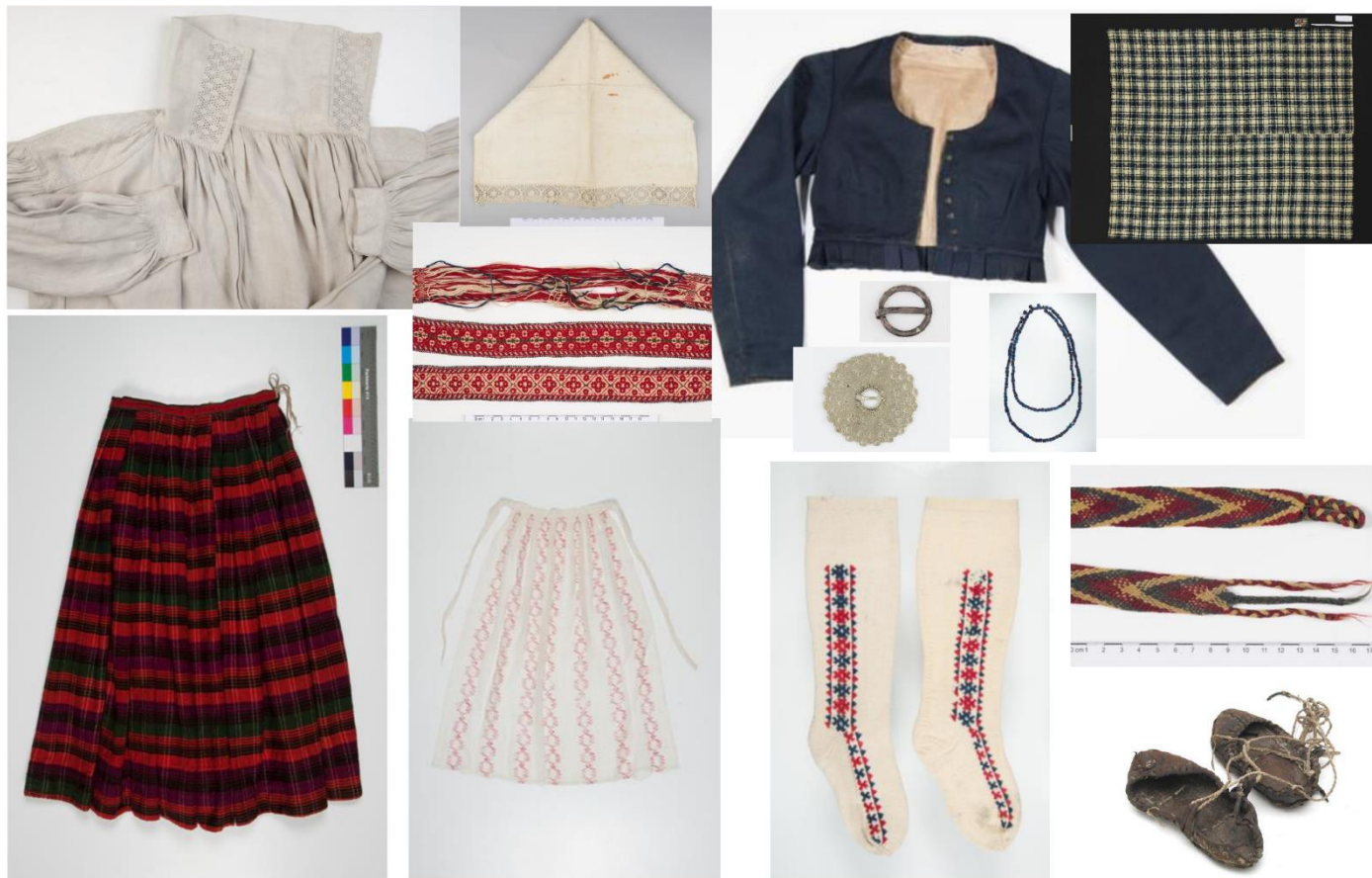
Joonis 52. *Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 19. sajandi I poolest tagantvaates (Foto: Sandra Urvak)*

Lisa 3. Põltsamaa abielunaise rahvarõivakomplekt, 19. sajandi II pool

Joonis 53. Kollaaž rahvarõivakomplekti näidisesemetest

Komplekt: Põltsamaa abielunaise pidulikud rahvarõivad. Ajastu: 19. sajandi II pool (dateering jääb valdavalt 1850 – 1900 vahemikku)

Tabel 3. Rahvarõivakomplekti komplekteerimine koos projekti teostamise infoga

Komplekt: Põltsamaa abielunaise pidulikud rahvarõivad

Ajastu: 19. sajandi II pool (dateering jääb valdavalt 1850 – 1900 vahemikku)

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa naise särk ERM A 47:69</p> 	<p>A 47:1-127 on kogu stipendiaat Ernst Grünbergi poolt 1920. a. Kursi ja Põltsamaa khk. kogutud esemeid.</p> <p>"Eseme vanus 55 aastat, umbes 33 aastat pole enam kantud, teinud Ann Jürmann."</p> <p>Mõõdud: laius: 9.0 cm (õlalapp) laius: 2.0 cm (õlalapp) laius: 87.0 cm (alt) laius: 55.0 cm (selg) pikkus: 31.0 cm (rinnalõhik) pikkus: 17.0 cm (õlalapp) pikkus: 43.0 cm (piha) pikkus: 38.0 cm (alane) pikkus: 81.0 cm (selg)</p> <p>dateering on oletatav 1865</p>	<p><u>Materjal:</u> valge linane riie, tikkimise ja pilutamise niit. Materjalina on kasutatud kodus olemasolevaid kangatükke ja niite.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Vanematel särkidel on käisevärvel kitsam, uuematel laiem. Kampsuni varruka pikkus teha selline, et kätise tikand paistaks <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Tikkimiseks õlalapi, kätise ja krae tikandite vähendamine suhtega 1:4</p> <p>Tikkisin, pilutasin ja õmblesin särgi ise.</p> <p>Aeg: 31,5 tundi</p> <p>Eraldi tikkimise ja õmblemise aega ei ole arvestanud, tegin paralleelselt nii tikkimist kui õmblemist.</p>
<p>Põltsamaa seelik ERM A 509: 2004</p> 	<p>Materjal: linane (lõim) villane (kude, lõim)</p> <p>Mõõdud: laius: 149.0 cm (aläär) pikkus: 90.0 cm</p> <p>Üle antud Eesti Kunstimuuseumi poolt 1941. aastal, registreeritud ERMis 1942. aastal.</p> <p>Kogumistegevus: Põltsamaa</p> <p>koguja: Jürgens, Aleksander</p> <p>koguja: Eesti Muinasvara Päästetoimkond</p> <p>Ostetud 1924.a. A. Libe`lt 1000 marga eest Põltsamaa alevist. Vanus onandamisel 45 aastat. Verif. MPT k/r 1439:15 v.v. Akt. nr. 39.jrk. 5141. Inv. Akt 1/ 3376. Fk. e- 177.</p> <p>Dateering ligikaudu 1879</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>Seelik, neljalaidne, ruuduline, koerips tehnikas. Lõim tumehall ja valge puuvillane rulliniit. Kude värviline villane lõng:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hea lõng 12/2 talle kadakaroheline 50 g- 5,9€ - Hea lõng 12/2 talle puhas punane 25 g – 3,8€ - Hea lõng 12/2 talle ploomililla 50 g – 5,9€ - Hea lõng 12/2 talle lambamust 50 g – 5,9€ <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Seelikukanga kudusin meistrikoja praktika raames. Lõimede arv: 272 (20 halli- 2 valget- 4 halli- 2 valget jne), suga: 120, sidus: labane</p> <p>Valmis laius: 22,5 cm; Pikkus: 4 x 22 cm</p> <p>Seeliku õmblemisin ise.</p> <p>Aeg: 19 tundi (kudumine 13h ja õmblemine 6h)</p>
<p>Pilistvere säärepaelad ERM A 113:70</p> 	<p>Tehnika: põimimine (labane täiskalasaba)</p> <p>Legend: "Kodus tehtud."</p> <p>Kogumistegevus: vald Imavere, küla Järavere, hoone-rajatis Kingu saun, Pilistvere</p> <p>Koguja: Valdmann, Eduard</p> <p>Üleandja: Topi, Triin</p> <p>Dateering: 1880</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <p>villane kahekordne lõng:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Appletons punane 927 (Inna Raud) - Appletons sinine 928 (Inna Raud) - hele lõng kodustest varudest. <p>Säärepaelad punusin ise</p> <p>Aeg: 6 tundi (2 paela x 3h)</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Põltsamaa kirivöö ERM A 112:77</p> 	<p>Mõõdud: laius: 3.7 cm/ pikkus: 224.0 cm Kogumistegevus: vald Adavere, Põltsamaa üleandja: Junkur, Anna koguja: Grünberg, Ernst koguja: Eesti Muinasvara Päästetoimikond Dateering: ligikaudu 1860</p>	<p><u>Materjal:</u> - Linane lõim 33/3 - Villane kolmekordne 12/3 lõng punane, sinine. Materjal saadud (Inna Raud) kodustest varudest</p> <p><u>Tegevus:</u> Mina tegin mustrite vähendused Liia Kilp kudus meistripraktikal Aeg: umbes 13 tundi</p>
<p>Pilistvere sukad ERM A 509:3362/ab</p> 	<p>Tehnika: silmuskudumine (vikkell) silmuskudumine (roosimine) Materjal: valge tugevpunane tugevsinine villane Kirjeldus: Varrastel kootud. Sääre alguses vikkell, keskosas roositud geomeetriline kiri. Kand on moodustatud kannalapi kokkuvõtmisel, laba kudumisel on kannalapi külgedel silmi juurde loodud. Ahendus on teostatud kahelt realt korrapäraste ridadena. Kogumistegevus ja valmistatud: vald Põltsamaa, küla Lebavere, talu Saareni. Ajalooline asukoht Pilistvere üleandja: Nurk, Pauline koguja: Vildt, Johannes</p>	<p><u>Materjal:</u> -Valge lõng 10/2 (50% meriino, 50% eesti valgepealine) kursusekaaslaselt Janika Solmann; 100g - 8€ (jagus kaheks paariks) - veidi jämedamat kahekordset sinist ja punast villast lõnga, kodustest varudest</p> <p><u>Tegevus:</u> Tegin mustrite vähendused ja tööjuhisid Kudus Põltsamaa käsitöölise Reet Alev, vardad nr 1,25, aega ei möötnud</p>
<p>Pilistvere tanu ERM A 113:36</p> 	<p>Tehnika: õmblemine niplamine Materjal: lina; Mõõdud: kõrgus: 32.0 cm laius: 3.7 cm (pits) laius: 22.0 cm Legend:"Tanuga olla tegijat tanutatud, kaduma hakanud 50 a eest. Igaüks teinud omale ise." Kogumistegevus: Eesti, Põltsamaa kihelkond koguja: Valdmann, Eduard Üleandja ja valmistaja: Lauk, Mari Dateering: ligikaudu .1870</p>	<p><u>Materjal:</u> - Linane kangas (väikeste varudega piisab 30x30 cm tükist), saadud kodustest varudest (Inna Raud) - Poepits 25 cm, sain Triin Kuusilt</p> <p><u>Tegevus:</u> Õmblesin ja pilutasin ise meistripraktikal Aeg: 4 tundi</p>
<p>Pilistvere põll ERM A 1020:195</p> 	<p>Materjal: batist puuvillane (tikandid) niit (tikandid) Tehnika: (kinni-/ kokku-) õmblemine tikkimine (madalpiste) Kirjeldus: Valgest batist kangast, millele sissekootud vertikaalsete hõredama koega lähestikku asetsevat topelttripude rida ja nende vahel tikitud 7 vööndit madalpistes tikandit tumeroosa tikkimisniidiga, üleval servas asuvad lappvoldid kinnitatud valgest puuvillast kangast õmmeldud vööosa alla, mis pikeneb seospaelteks Kogumistegevus: Viljandi - Kõo – Pilistvere üleandja: Alle, Ann Dateering: enne 1912</p>	<p><u>Materjal:</u> - Õhem linane kangas, varudega 25x25 cm tükk, lisaks värvilisele riba; saadud kodustest varudest - Tumeroosa rulliniit – 0,8€</p> <p><u>Tegevus:</u> originaalil madalpistetehnikas olevad mustrireavad on imiteeritud õmblusmasina pisteid kasutades. Õmblesin meistripraktikal Aeg: 5 tundi</p>

Eseme number ja foto	Alus (legend, kirjalik allikas vm, dateering)	Vajalik materjal, valmistaja, valmimise aeg, hind (kui on), märkused
<p>Kampsun (Pilistvere) ERM A 113:12</p> 	<p>valmistamine Eesti Pilistvere</p> <p>kogumistegevus: vald Vana-Põltsamaa; küla Vitsjärve; talu Juuda</p> <p>Pilistvere</p> <p>koguja: Valdmann, Eduard</p> <p>üleandja: Epru, Madli</p> <p>Dateering: 1871</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Potisinine villane kangas, oli kodus olemas eelnevalt Rootsist tellitud taaskasutus villane mantlikangas - Linane voodriks - Haagid 3 tk – 0,85€ (terve paki hind, 10tk) <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Kampsuni õmblesin ise</p> <p>Aeg: 7 tundi</p>
<p>Põltsamaa õlakate ERM A 112:38</p> 	<p>Olemus: tekk, vaip</p> <p>Telgedel kootud, materjal: vill</p> <p>laius: 130.0 cm pikkus: 146.0 cm</p> <p>Legend: "Kantud endisel ajal talvel, praeguse suurräti asemel käesolev olla 30 a. tarvitamata seisnud."</p> <p>Dateering: 1860</p>	<p>Nukule suurräti ei olnud plaanis teha. Lisatud tervikliku komplekti presenteerimiseks</p>
<p>Põltsamaa vitssõlg ERM A 112:46</p> 	<p>Mõõdud: kaal: 2.2 g laius: 0.3 cm (vits) läbimõõt: 2.4 cm</p> <p>Kogumistegevus: vald Pajusi, Põltsamaa kihelkond</p> <p>koguja: Grünberg, Ernst</p> <p>Poop, Hans</p> <p>üleandja:</p> <p>Dateering: ligikaudu .1860</p>	<p>Inna Raud tellis väiksed vitssõled Mägi Toomaselt</p> <p>Hind: 5€</p>
<p>Põltsamaa prees ERM A 112:40</p> 	<p>Mõõdud: läbimõõt: 10.0 cm läbimõõt: 1.8 cm (keskava) pikkus: 2.4 cm (tilguti)</p> <p>Kogumistegevus: vald Pajusi, Põltsamaa kihelkond</p> <p>koguja: Grünberg, Ernst</p> <p>üleandja: Martinson, Marie</p> <p>Dateering: ligikaudu .1860</p>	<p>Hõbedast prees tellitud Katrin Põdralt</p> <p>Valmistatud 925 hõbedast</p> <p>Ehete fotod Katrin importis kujundusprogrammi CorelDraw, kus ta muustrid üle joonistas ehk vektoriseeris. Saadud joonised vähendas 4 korda ja saadud mustreid lihtsustas niipalju, et neid oleks võimalik metallile kanda.</p> <p>Hind: 50€</p>
<p>Helmed ERM A 372:18</p> 	<p>Materjal: klaas</p> <p>Kirjeldus: Kuubikute ja prismade kujulised, tahatud nurkadega. Helmed olnud laiali leiu muude asjade hulgas, muuseumis aetud nõõrile. Kokku 180 helmest.</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Helmed - Linane niit <p>Materjal (Inna Raud), mõned pärleid ka minu enda varudest</p> <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Helmed valmistasin ise, lisaks tegin kurguhelmed Aega ei mõõtnud</p>
<p>Põltsamaa pastlad EPM TR 299:1 E 95:1</p> 	<p>Materjal: linane (nõõr) nahk (paste veise)</p> <p>Mõõdud: laius: 9.0 cm (pastla max) pikkus: 20.0 cm (pastla max)</p> <p>Pargitud veisenahast tehtud tuhvliatolised jalatsid.</p> <p>Tärgmed: komakujulised augud pastlaäärteil, milledest läbiaetud nahkpael.</p> <p>Hõõmad: aasad külgedel kummalgi pastlal 2 tk. Pastlanina pealt kokku õmmeldud, kand tagant õmmeldud.</p>	<p><u>Materjal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Nahk - Linane niit <p><u>Tegevus:</u></p> <p>Koos tütreaga valmistasime Inna Raua juhendamisel, materjal tema kodustest varudest. Aega ei mõõtnud, ühel õhtupoolikul tegime kõik kolm paari.</p> <p>(Musta värvi kingad võiks olla, aga ei jõudnud välja mõelda, kuidas teha)</p>

Joonis 54. Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 19. sajandi II poolest eestvaates (Foto: Sandra Urvak)

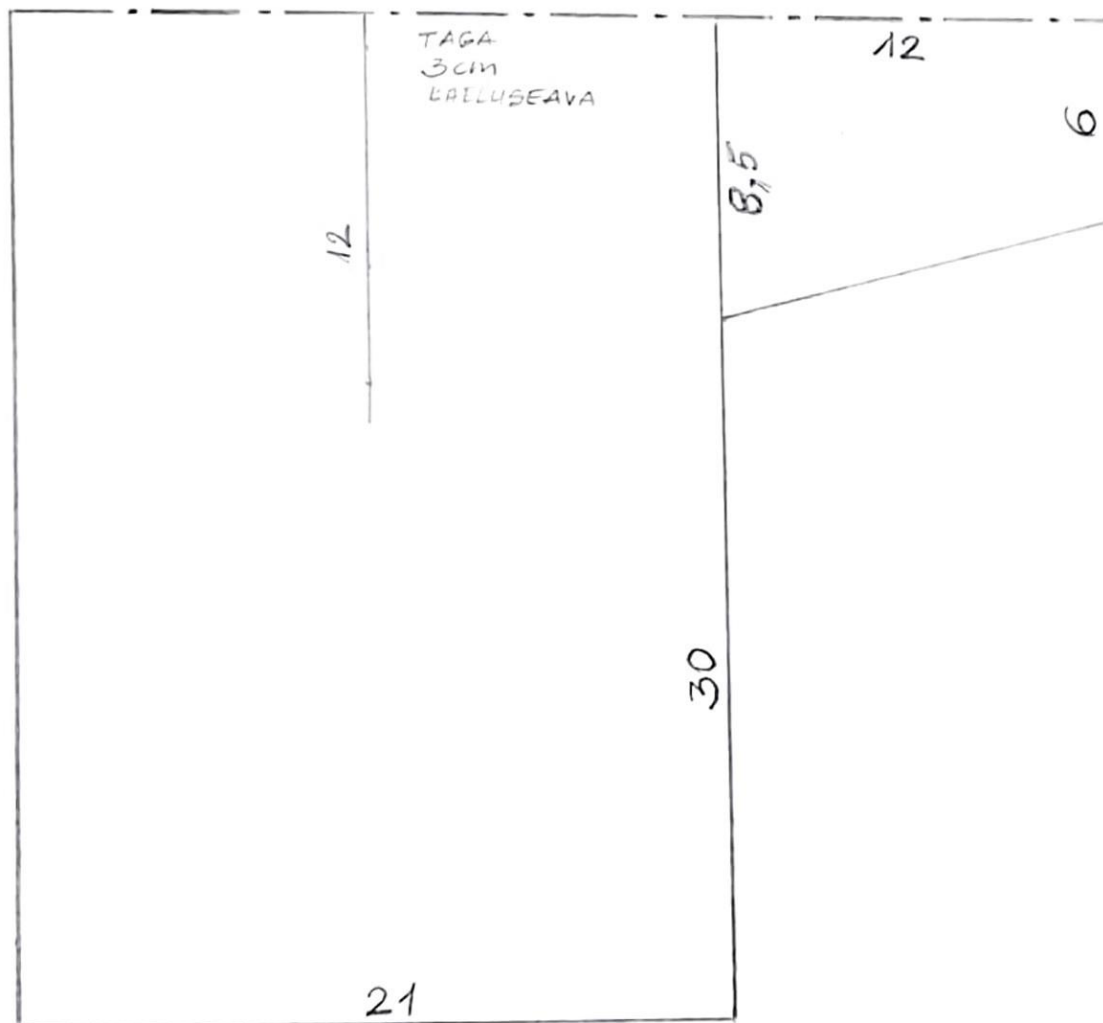

Joonis 55. Rahvarõivastes nukk - Põltsamaa abielunaise rahvarõivad 19. sajandi II poolest tagantvaates (Foto: Sandra Urvak)

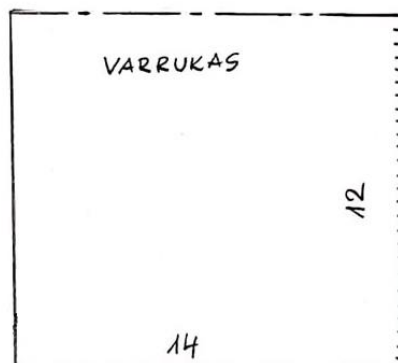
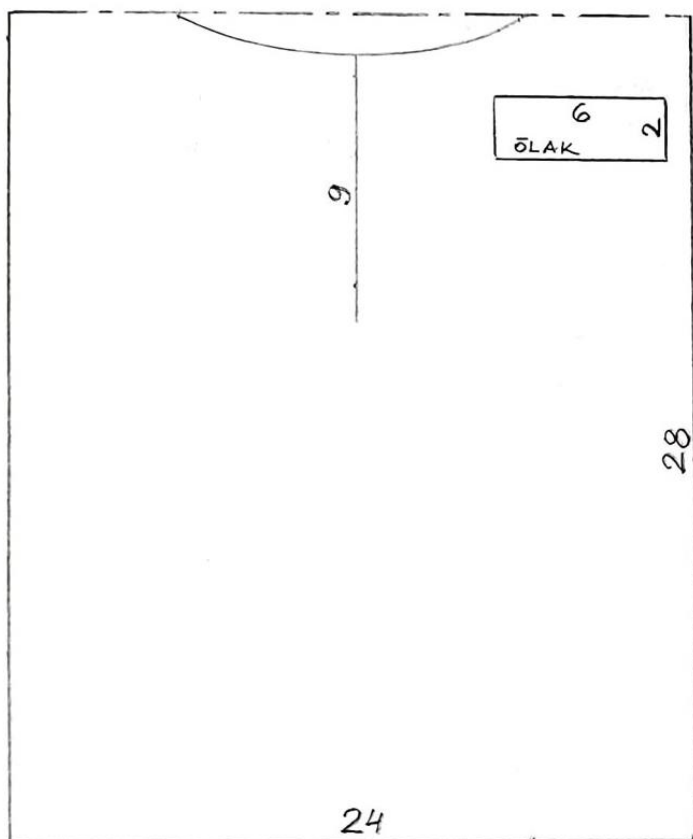
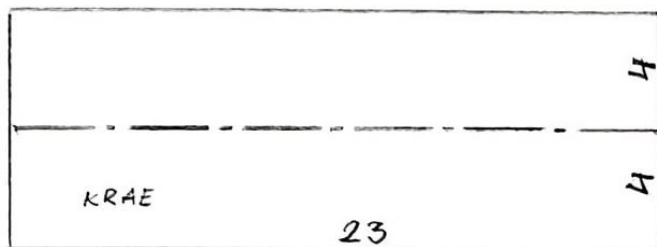

Lisa 4. Lõiked

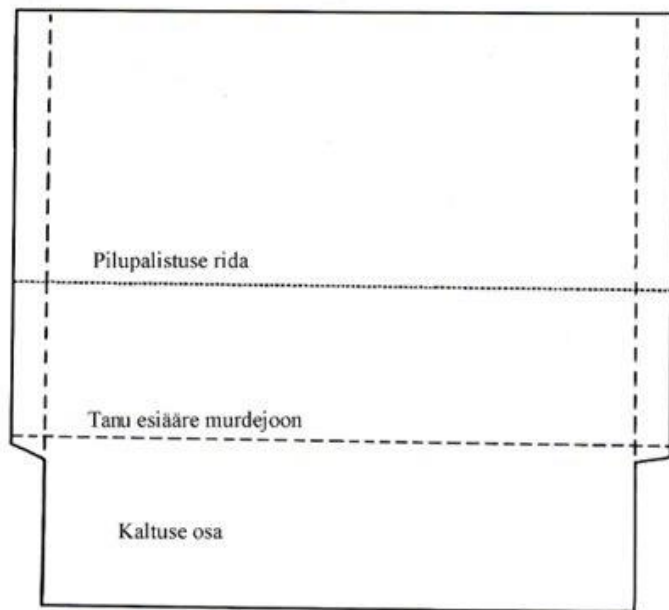
Joonis 56. I- kujulise kaelaavaga särgi lõige

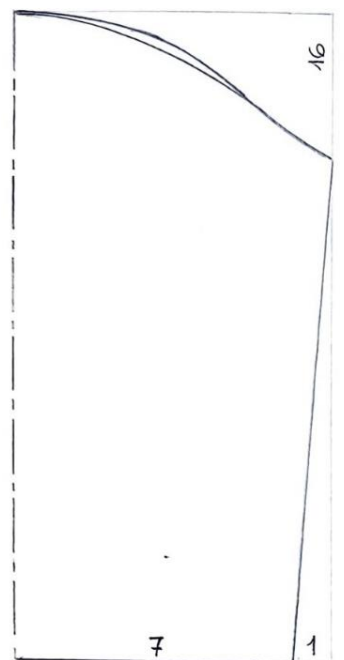
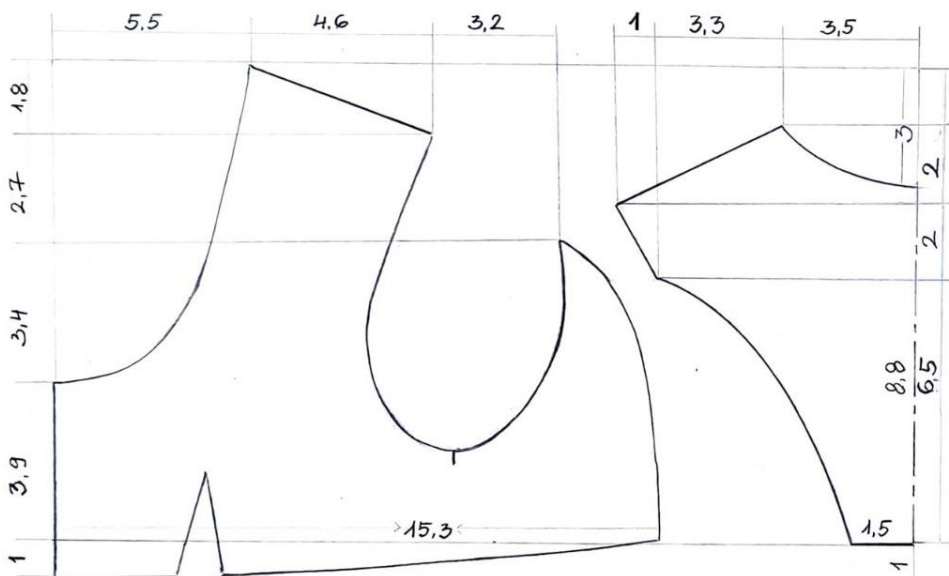
Joonis 57. T- kujulise kaelaavaga särgi lõige

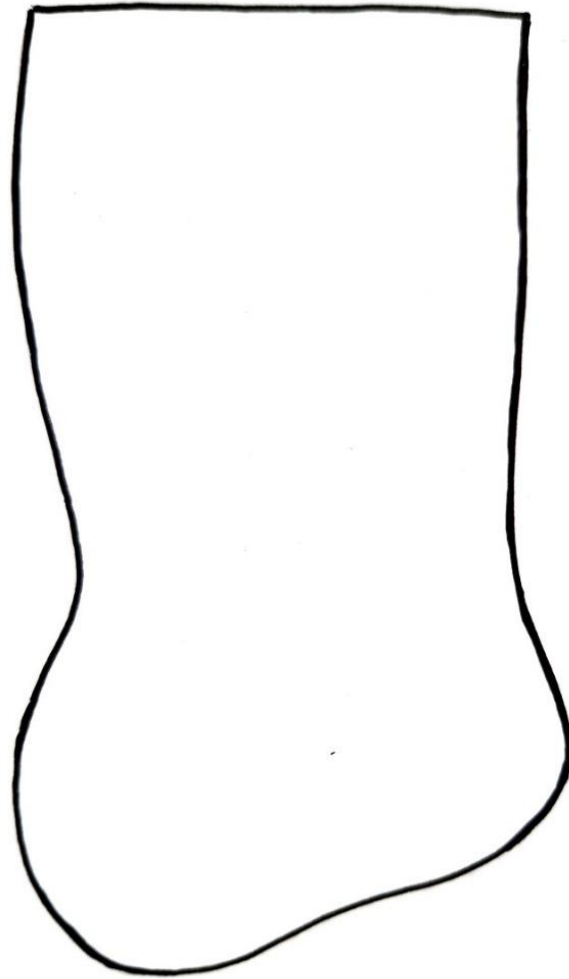
Joonis 58. Torutanu lõige (Allikas: Inna Raud)

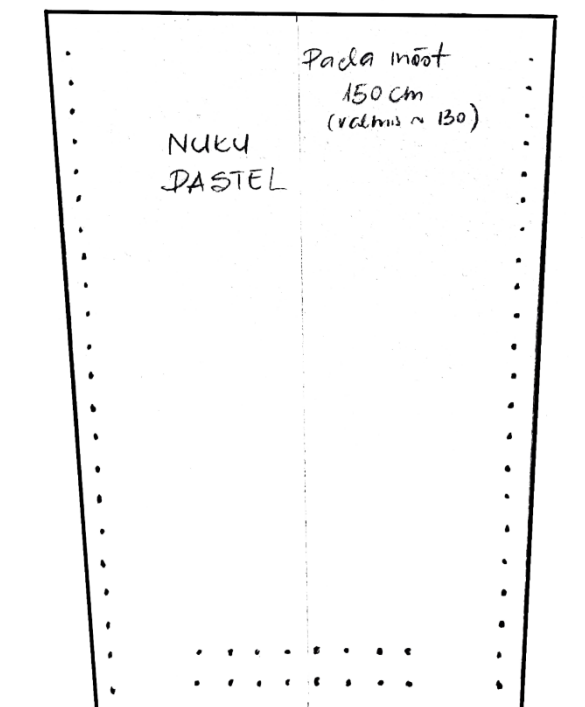
Joonis 59. Kampsuni lõige

Joonis 60. Suka lõige 1:1

Joonis 61. Pastla lõige (Allikas: Inna Raud)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Vaike Niklus,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Põltsamaa abielunaise eri ajastute rahvarõivastes nukud Põltsamaa Muuseumile,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on

Inna Raud,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Vaike Niklus

14.05.2024